

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Еволюція політики ядерного стримування США (1991-2017 рр.)»

Виконала: студентка IV курсу,
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Бовдуй Олена Олександрівна

Керівник: д.і.н., проф.
Миколенко Дмитро Валерійович

Рецензент:

Харків – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Завершення «холодної війни» як чинник зміни ядерного курсу адміністрації Дж. Буша старшого і Б. Клінтона.....	11
1.1. Концепція ядерного стримування США після завершення біполярної конфронтації.....	11
1.2. Заходи та контроль над нерозповсюдженням ядерної зброї	19
РОЗДІЛ II. Основні зовнішні напрями ядерної політики США за правління адміністрації Джорджа Буша-молодшого.....	26
2.1. Зміна концепції ядерного стримування США	26
2.2. Американська політика в сфері нерозповсюдження ядерної зброї	36
РОЗДІЛ III. Трансформація підходів щодо застосування ядерної зброї Сполученими Штатами за президентства Барака Обами.....	42
3.1. Зміна доктринальних установок США в сфері ядерної політики.....	42
3.2 Ядерне стримування і контр-стримування США	47
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	62
РЕЗЮМЕ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена значною роллю ядерної проблематики в рамках системи міжнародних відносин в умовах актуалізації проблем безпеки, в тому числі пов'язаних з режимом нерозповсюдження ядерної зброї.

З середини XX століття ставлення до ядерної зброї істотно трансформувалося. На даний момент воно сприймається радше як політичний інструмент, а не як спосіб ведення війни. Крім того, володіння ним часто сприймається як невід'ємний елемент могутньої держави. Ядерний арсенал, в першу чергу, служить гарантом державного суверенітету. Однак зміни в ядерних доктринах великих держав, внесені після закінчення «холодної війни», допускають нанесення точкових ударів зарядами малої і надмалої потужності, що потенційно відкриває можливості для застосування ядерних ударів в локальних конфліктах.

Після закінчення періоду біполярного світу виникло питання про радикальний перегляд підходів ядерних держав до ролі ядерної зброї (ЯЗ) у світовій політиці і політиці окремих держав.

Підйом у другому десятилітті XXI ст. суперництва великих держав підвищує дослідницький інтерес до інструментів, що використовуються провідними державами для формування нового світопорядку. Одним з таких інструментів виступає силовий фактор, частиною якого є ядерна політика провідних країн світу, перш за все, США.

За майже три десятиліття, які розглядаються у даній роботі змінилися адміністрації трьох президентів, кожна з яких відрізнялася власної розстановкою пріоритетів ядерної політики та зробила свій внесок у розвиток американських військово-стратегічних концепцій, поглядів на застосування ЯЗ як засіб досягнення зовнішньополітичних цілей.

Розгляд особливостей ядерної політики США в період адміністрацій Дж. Буша-старшого, Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обама, дозволяє виявити витoki ядерної політики діючої адміністрації президента США та оцінити ступінь її наступності по відношенні до попередніх адміністрацій. У свою чергу, це дає можливість створити базу для прогнозування подальшого розвитку ядерної політики США, що має важливе значення для забезпечення глобальної безпеки.

Хронологічні рамки верхня хронологічна межа зумовлена подіями грудня 1991 року, які ознаменували розпад Радянського Союзу, а нижня хронологічна межа співвідноситься із завершенням другого президентського терміну Б. Обама у січні 2017 року.

Об’єкт дослідження еволюція політики ядерного стримування за адміністрацій Біла Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обама в контексті підходів США до формування нового світопорядку.

Предмет дослідження сучасна зовнішня та оборонна політика США, яка претендує на одноосібне лідерство у світовій політиці.

Мета роботи проаналізувати розвиток політики ядерного стримування у воєнних стратегіях США у період з 1991 до 2017 рр.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі дослідницькі **завдання**:

1. Проаналізувати становлення та розвиток ядерної політики США в період «холодної війни»;
2. Оцінити зміни у світовій політиці на межі XX-XXI ст., які вплинули на виникнення концепції «другого ядерного століття»;
3. Визначити характерні риси ядерної політики адміністрації Дж. Буша-мол;
4. Дослідити еволюцію ядерної політики в період перебування при владі президента Б. Обама;
5. Визначити відмінності ядерної політики республіканської і демократичної адміністрацій;
6. Оцінити «спадщину» Б. Обама та його роль в формуванні ядерної політики адміністрації Д. Трампа.

Аналіз історіографії. У роботі залучені праці американських, українських та російськими дослідників.

Дослідження російських вчених присвячені питанням ядерної доктрини, перспектив збереження можливостей ядерного стримування, серед яких варто відзначити, перш за все, праці А.Г. Арбатова¹ і В.Л. Малькова², присвячені еволюції ядерної політики США періоду «холодної війни».

Еволюції ядерної політики США в 1990-ті рр. присвячені роботи І.А. Николайчука³ та В.В. Любецкого⁴. Ядерна політика адміністрації Дж. Буша-мол. проаналізована в роботі Г.Б. Корсакова⁵ та серії статей І.Ф. Бочарова⁶

Новий поворот у ядерній політиці який ознаменувався з приходом до влади Б. Обами, вивчали В.И. Есин⁷, С.В. Кортунунов⁸, В.П. Козин⁹. Особливості, пов'язані з проектом «Ядерного нуля», розглянув Г.Б. Корсаков, який звернув увагу на зв'язок поглядів щодо застосування ЯЗ і підходів до його скорочення¹⁰.

Велика частина російської літератури з проблем трансформації ядерного стримування з'явилася в першій половині 2000-х років – в той же час, що і в Сполучених Штатах. Це свідчить про те, що російські та американські дослідники паралельно один одному розробляли загальну проблему: перехід до нових моделей ядерного стримування.

¹ Арбатов А.Г. Безопасность в ядерный век и политика Вашингтона. М. : Политиздат, 1980. 288 с.; Арбатов А.Г. Военно-стратегический паритет и политика США. М. : Политиздат, 1984. 318

² Мальков В.Л. Вхождение в ядерную эру. Атомная дипломатия: от начала к паритету. М. : Международные отношения, 2018. С. 647

³ Николайчук И. А. Ядерная политика США // США в новом мире: пределы могущества / Под общ. ред. В.И. Кривохижи. М.: РИСИ, 1997. С. 217-256

⁴ Любецкий В.В. Ядерная политика США в 1989 – 2000 гг. : диссертация кандидата исторических наук: 07.00.03. М., 2001. С. 224

⁵ Корсаков Г. Б. Эволюция ядерной политики США (2001-2005 гг.) // США и Канада: экономика, политика, культура. 2006. № 6. С. 13-36

⁶ Бочаров И.Ф. Ядерное оружие в условиях трансформации вооруженных сил США // США и Канада: экономика, политика, культура. 2006. № 7. С. 40-54; Бочаров И.Ф. Реальна ли реформа ядерной политики США? // США и Канада: экономика, политика, культура. 2008. № 10. С. 43-57

⁷ Есин В.И. Ядерная политика США и их ядерные силы // Россия и Америка в XXI веке. 2016. №3 URL : <http://www.rusus.ru/?act=read&id=517>

⁸ Кортунунов С.В. Ядерный гамбит Барака Обамы. // Индекс безопасности. 2011. Т. 17. № 3. С. 39- 56

⁹ Козин В.П. Ядерная стратегия Барака Обамы. / Аналитические обзоры РИСИ. Вып. 4. М.: Изд-во Российского института стратегических исследований (РИСИ), 2014. С. 33

¹⁰ Корсаков Г. Б. Модификации военной политики США и горизонты ядерного разоружения. // Пути к миру и безопасности. 2013. № 2(45). С. 27-56.

Що ж стосується американської історіографії, то серед дослідників періоду «холодної війни», які розробляють проблеми стримування, можна класифікувати на «заялювачів» (К. Грей, У. Кінтнер, К. Пейн, С. Поссоні, Р. Страус-Хюппе) та аналітиків (М. Банді, Б. Броді, Р. Джервіс, Г. Кіссінджер, М. Мандельбаум, Д. Тарр, Т. Шеллінг). Стосовно ж американських праць, написаних у 90-ті роки, то класифікувати їх доцільно за проблемним принципом, а саме проблема ПРО, ядерне роззброєння, американська ядерна політика в постбіполярну епоху.

Для багатьох дослідників характерним є дослідження еволюції на значному часовому інтервалі. Практично вся епоха існування ЯЗ – від закінчення Другої світової війни до першого десятиліття XXI ст. досліджена у роботах Ш. Меддок і Ш. Бісвас¹¹. Взаємодію компонентів ядерної політики розглядали К. Крейг і Ф. Ложвалл¹².

Еволюція ядерної політики США в цілому в період із закінченням «холодної війни» до першого десятиліття XXI ст. проаналізована в роботах Т. Зауера та С. Цімбали¹³. Формуванню та розвитку поглядів на політичну роль ЯЗ в постбіполярний період присвячена книга М. Кроніга¹⁴.

Наслідки політики Буша-молодшого розглянуто в роботі А. Уоррена¹⁵. Подальшому розвитку ядерної політики США протягом першої президентської каденції Обама присвячені роботи Н. Содерберг і Р. Костелло, Е. Футтера і А.

¹¹ Maddock Sh. J. Nuclear apartheid: the quest for atomic supremacy from World War II to the present. – Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2010. 392 p.; Biswas Sh. K. Nuclear desire: Power and the postcolonial nuclear order. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2014. P. 280

¹² Craig C., Logevall F. America's Cold War : the politics of insecurity. Cambridge, MA. : Harvard University Press, 2009. P. 439

¹³ Sauer T. Nuclear inertia: U.S. weapons policy after the Cold War. NY : Palgrave Macmillan, 2005. 232 p.; Cimbala S.J. Nuclear Weapons and Strategy: US nuclear policy for the twenty-first century. NY: Routledge, 2006. 124 p.; Cimbala S. J. Nuclear weapons and cooperative security in the 21st century : the new disorder. NY : Routledge, 2010. 188 p.

¹⁴ Kroenig M. The logic of American nuclear strategy: why strategic superiority matters. NY: Oxford University Press, 2018. P. 280

¹⁵ Warren A. Prevention, pre-emption and the nuclear option: From Bush to Obama. - NY: Routledge, 2012. P. 254

Уоррена¹⁶. Ядерна політика Обама розглянута в статтях Б. Мовелла і С. Брауна¹⁷. При адміністрації Б. Обама тенденції в еволюції ядерного стримування отримали подальший розвиток, що знайшло своє відображення в публікаціях К. Лібера і Д. Преса¹⁸.

Таким чином, роботи, присвячені окремим компонентам ядерної політики США, переважають в історіографії, але ядерної політики в цілому, особливо періоду 2001-2016 рр., приділено недостатньо уваги. Поява узагальнюючої роботи дозволило б створити базу для прогнозування подальшого розвитку ядерної політики США.

Що ж стосується української історіографії, то за минуле десятиліття вона досягла помітного успіху в питаннях вивчення проблем, пов'язаних із ядерним роззброєнням, трансформацією стратегічних підходів до оцінки ядерного чинника. Крім того, слід визначити значну активізацію зусиль у вивченні зовнішньої політики США. Серед здобутків українських авторів слід виокремити монографію В. М. Чумака «Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження»¹⁹. Автор здійснює ретроспективний аналіз процесу ядерного роззброєння Україною у контексті ядерної стратегії США. Також проблему нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах розглядає дослідник С. П. Галака²⁰, і акцентує увагу на питанні політики ядерних держав у галузі щодо нерозповсюдження та шлях України до без'ядерного статусу. Вагомим науковим дослідженням

¹⁶ Soderberg N., Costello R. President Obama's nuclear legacy // *American Foreign Policy Interests*. 2012. Vol. 34. No.3. Pp. 111-124; Futter A. US nuclear weapons policy after the war on terror: from primacy to sufficiency // *Obama's foreign policy. ending the war on terror/* Ed. M. Bentley, J.Holland. NY : Routledge, 2013. Pp.172-186; Warren A. The Obama administration's nuclear weapon strategy: the promises of Prague. NY: Routledge, 2013. P. 322

¹⁷ Mowell B. D. The continuing evolution of US nuclear weapons policy // *The Future of US Warfare.* / Eds. S.N. Romaniuk, F. Grice. NY: Routledge 2017. Pp. 208-221; Brown S. The Trump administration's Nuclear Posture Review in historical perspective // *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2018. Vol 1. No.2. P. 268-280.

¹⁸ Lieber K.A., Press D.G. The new era of nuclear weapons, deterrence, and conflict // *Strategic Studies Quarterly*. – 2013. Vol.7. No.1. Pp. 3-14; Lieber K.A., Press D.G. The new era of counterforce: technological change and the future of nuclear deterrence // *International Security*. 2017. Vol. 41. No. 4. Pp. 9–49

¹⁹ Чумак В. М. Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження: Монографія. К.:НІСД, 1999, С. 200–213

²⁰ Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах: Монографія. К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002 С. 226–254

зазначеної теми є стаття Г. Перепелиці, який здійснює глибокий аналіз процесу ядерного роззброєння²¹.

Істотний внесок у розвиток цієї проблематики зробили науковці Національного інституту стратегічних досліджень А.М. Шевцов та О.С. Бодрук із Національного інституту проблем міжнародної безпеки, які ґрунтовно досліджують питання ядерного роззброювання України та загально-стратегічні теми.

Аналіз джерел. Залучені для вирішення поставлених завдань джерела розділені на три групи: офіційні документи; публікації в пресі; джерела особистого походження.

Варто відмітити, що особливістю ядерної політики США є значна роль виконавчої влади в її виробленні та реалізації. Документи виконавчої влади включають директиви та акти президентів, документи апарату Ради національної безпеки, доповіді міністерств і відомств президенту та Конгресу США²².

Серед таких документів «Стратегія національної безпеки», «Національна військова стратегія», документи ядерної політики: «Огляд ядерної політики», «Огляд по ПРО» «Національна стратегія протидії поширенню зброї масового знищення». Особливо важливу роль в джерельній базі дослідження грають документи та матеріали міністерства оборони США²³.

²¹ Зовнішня політика України. 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. К.: ВД «Стилос», 2007. С. 203–212

²² Congressional Research Service. URL: <https://crsreports.congress.gov/> (дата звернення: 18.03.2021); Congressional Record <https://www.congress.gov/congressional-record> (дата звернення 20.03.2021)

²³ National Security Strategy of the United States of America. December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (дата звернення: 19.03.2021); Report of the Quadrennial Defense Review. May 1997. URL: <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/quadrennial/QDR1997.pdf?ver=2014-06-25-110930-527> (дата звернення: 17.03.2021); Quadrennial Defense Review 2001. URL: <https://archive.defense.gov/pubs/qdr2001.pdf> (дата звернення: 17.03.2021); Quadrennial Defense Review Report. February 2006. URL: <https://archive.defense.gov/pubs/pdfs/QDR20060203.pdf> (дата звернення: 17.03.2021); Quadrennial Defense Review Report. February 2010. URL: https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/QDR_as_of_29JAN10_1600.pdf (дата звернення: 17.03.2021); Quadrennial Defense Review 2014. URL: https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/QDR/2014_Quadrennial_Defense_Review.pdf (дата звернення: 17.03.2021)

Цінним джерелом інформації є сайт видавничої служби уряду США (Government Printing Office)²⁴, що містить в тому числі повну добірку «Публічних документів президентів США» від Г. Трумена до Б. Обама включно та містить тексти виступів, звернень, послань, включаючи щорічну промову «Про становище країни»²⁵.

Матеріали Конгресу США дозволяють оцінити співвідношення пріоритетів всередині ядерної політики, розстановку політичних сил по різноманітним питанням²⁶.

Публікації в пресі також дозволяють судити про рішення, які готуються на вищому політичному рівні. Провідні щоденні газети США є не тільки платформою для виступу політиків і експертів. Найчастіше саме ці друковані видання використовуються виконавчою владою для організованих витоків інформації про окремі аспекти ядерної політики, розрахованих на сприйняття противниками США²⁷.

До числа джерел особового походження відносяться, перш за все, мемуари осіб, які мали безпосереднє відношення до ядерної політики США. Мемуари залишили всі президенти США після 1945 р, крім Дж. Кеннеді. Серед політичних

²⁴ Government Printing Office. URL: <https://www.gpo.gov> (дата звернення: 03.03.2021)

²⁵ Public Papers of the Presidents of the United States. URL: <https://www.govinfo.gov/app/collection/PPP> (дата звернення: 03.03.2021)

²⁶ Congressional Research Service. URL: <https://crsreports.congress.gov/> (дата звернення: 18.03.2021)

²⁷ Space Security Links // CDI: Center for Defense – URL : <http://www.cdi.org> (дата звернення: 05.03.2021); Sunday Times – URL: <https://www.thetimes.co.uk> (дата звернення: 11.03.2021); The Hindustan Times – URL: www.hindustantimes.com (дата звернення: 05.03.2021); The New York Times – URL: www.nytimes.com (дата звернення: 05.03.2021); The Risk Report – <http://www.wisconsinproject.org> (дата звернення: 07.03.2021); The Times – URL: <https://www.thetimes.co.uk> (дата звернення: 07.03.2021)

діячів це мемуари Дж. Буша-мол.²⁸, Б. Обама²⁹, Р. Макнамари³⁰, Д. Рамсфелда³¹, Г. Брауна³², В. Перрі³³, Р. Чейні³⁴, Р. Гейтса³⁵.

Таким чином, обсяг доступних джерел в цілому дозволяє вирішувати поставлені в даній роботі дослідницькі завдання.

Методологія.

Застосований світ-системний аналіз представляється макроісторичною парадигмою дослідження, яка розглядає соціальну еволюцію економік, історичних систем і цивілізацій як структурний взаємозв'язок в межах широкомасштабної історико-географічної спільності, так званої «світ-системи». Визнаним засновником світ-системного аналізу є американський соціолог, філософ-неомарксист Іммануїл Валлерстайна³⁶.

Ключовим у роботі став метод системного аналізу, який дозволив досліджувати систему двосторонніх відносин ядерних наддержав за допомогою дослідження особливостей взаємодії її окремих елементів, виявляти закономірності функціонування в міжнародному середовищі й характерні риси концепції «ядерного стримування». Також порівняльно-історичний метод дозволив проаналізувати еволюцію воєнних стратегій у національній політиці, яка відбиває специфіку підходів до проблеми стримування.

Дана дипломна робота не була ніде опублікована, результати дослідження не апробовані.

²⁸ Буш Дж.-мл. Ключевые решения. Пер с англ. М.: Олма Медиа Групп, 2011. С. 20-36

²⁹ Обама Б.. Дерзость надежды: Мысли о возрождении американской мечты. Пер с англ. СПб: Азбука-классика, 2008. С. 78-119

³⁰ McNamara R. The Essence of security: reflections in office. NY : Harper and Row, 1968. 176

³¹ Rumsfeld D. Known and unknown: a memoir. – NY: Sentinel, 2011. P. 832

³² Brown H. Star spangled security : applying lessons learned over six decades safeguarding America. Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 2012. P. 277

³³ Перрі У. Дж. Мій шлях по краю ядерної безодні [переклад з англійської Л. Ю. Пантіної, О.Р. Щолокової]. М. : РОССПЭН, 2017. С. 279

³⁴ Cheney D. In my time : a personal and political memoir. - NY: Threshold Editions, 2011. P. 576

³⁵ Gates R.M. From the shadows. the ultimate insider's story of five presidents and how they won the Cold War. NY :Simon & Schuster, 1997. P. 608

³⁶ Валлерстайн, И. Миросистемный анализ: введение: Пер. с англ. Н. Тюкиной. –М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. С. 248

Мета та завдання дослідження визначили структуру дипломної роботи. Вона складається з вступу, трьох розділів та висновків, у кінці є список джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. Завершення «холодної війни» як чинник зміни ядерного курсу адміністрації Дж. Буша старшого і Б. Клінтона

1.1. Концепція ядерного стримування США після завершення біполярної конфронтації

Завершення «холодної війни» і розпад Радянського Союзу в грудні 1991 р. призвели до зміни пріоритетів у структурі ядерної політики США. На перше місце вийшов горизонтальний вимір, а саме проблема безконтрольного розповсюдження ядерної зброї (ЯЗ) колишніми країнами, які входила до складу СРСР. Ядерне стримування продовжувало розвиватися за інерцією, оскільки вигляд нового світопорядку та відповідно політичні завдання не були визначені.

У серпні 1991 р. Рада національної безпеки (РНБ) представила «Стратегію національної безпеки США» (СНБ-91)³⁷, в якій були позначені нові пріоритети:

1. Необхідність збереження американської присутності в Європі, в зв'язку з збереженням радянської військової присутності;
2. Підтримання системи американських гарантій безпеки країнами Європи і збереження НАТО як ключового механізму трансатлантичних відносин;
3. Налагодження взаємодії з КНР при одночасному збереженні гарантій безпеки союзникам в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні;
4. Боротьба з «новими загрозами»: поширенням зброї масового знищення та регіональними конфліктами.

Такий порядок міг бути забезпечений за рахунок виконання умов: збереження силового відриву США від союзників і потенційних противників; підтримання американського економічного переважання; поширення американських ідеалів і цінностей.

За вказівкою міністра оборони Р. Чейні в 1992 р. була створена «комісія Хоффмана» для поновлення американської системи ядерного планування. Її

³⁷ National Security Strategy of the United States. August 1991. URL: <http://www.fas.org>

завданням був перегляд установок ядерної доктрини США, прийнятої директивою Р. Рейгана NSDD-13 (1981 р.)³⁸.

З ініціативи Л. Батлера у березні 1992 р. при міністерстві оборони США була створена комісія для переоцінки американської системи ядерного планування. Вона ввела в оперативно-стратегічне планування поняття «зброя масового ураження» (weapons of mass destruction). У листопаді 1992 р. Л. Батлер домігся її перетворення в комісію по підвищенню гнучкості американського ядерного планування. Одночасно з нею Л. Батлер створив при міністерстві оборони США дослідницьку групу (Strategic Planning Study Group). З її ініціативи було розроблено план. Його основою, на думку Л. Батлера, мало стати – перманентне оновлення системи цілей. Незмінним повинно було залишатися тільки ядро ядерної політики: наявність у американських стратегічних ядерних сил (СЯС) високого контрсилового потенціалу³⁹.

Напрацювання Л. Батлера виявилися актуальними для адміністрації Білла Клінтона. Міністр оборони Лес Еспін 29 жовтня 1993 р. оголосив про початок всебічного перегляду ядерної стратегії. 18 вересня 1994 р. президент Клінтон схвалив новий «Огляд ядерної стратегії США» (Nuclear Posture Review)⁴⁰. За цим документом найбільшу потенційну загрозу для Сполучених Штатів представляли російські СЯС. Пріоритетними завданнями ядерної політики США, виступали:

1. Стимування Росії шляхом створення загрози ураження об'єктів, які мають цінність для її військово-політичного керівництва;
2. Підтримка «потенціалу відтворення» американських СЯС: резерву боєзарядів для забезпечення стримування інших ядерних держав;
3. Переорієнтація частини американських СЯС для боротьби з майбутніми загрозами;

³⁸ Cheney D. Annual Report of the Secretary of Defence to the President and the Congress. Washington, January 1994. P. 25.

³⁹ Arkin W. M., Kristensen H. Dangerous Direction // The Bulletin of the Atomic Scientists. March – April 1998. Vol. 54. No 2. P. 30.

⁴⁰ Nuclear Posture Review. 18 September 1994 // Federation of American Scientists. URL: http://www.fas.org/nuke/guide/usa/doctrine/dod/95_npr.htm (дата звернення: 02.03.2021)

4. Підтвердження переважної орієнтації американських СЯС на контрсилові варіанти ураження цілей.

В «Огляді ядерної стратегії США» 1994 р. зазначалась багатоваріативність сценаріїв застосування американських СЯС. Вигідним варіантом проголошувалися комбінації поразки ключових для протилежної сторони цілей. Огляд підтверджував сформульоване в 1962 р. положення про переважно контрсиловий характер американської ядерної стратегії. Основними цілями для нанесення стратегічних ядерних ударів визначалась ядерна зброя іншої сторони і пов'язана з нею інфраструктура, а не міста і промислові центри противника.

Стратегія наступального стримування вимагала розширення діапазону застосування сили⁴¹. У зв'язку з цим «Національна військова стратегія», опублікована в 1995 р., розділила політику ядерного стримування США на три рівні.

Перший рівень – продовження політики ядерного стримування Росії. «Огляд ядерної політики США» 1994 р. зафіксував, що російські СЯС продовжують залишатися пріоритетною загрозою для національної безпеки США. 5 січня 1995 р. міністр оборони США Вільям Перрі проголосив перехід у відносинах з Росією до доктрини «взаємно гарантованої безпеки» (mutually assured safety)⁴². За умови, що російське керівництво погоджувалося діяти відповідно «демократичних цінностей», адміністрація Клінтона була готова продовжувати переговори про скорочення стратегічних наступальних озброєнь. У разі відмови Вашингтон залишав за собою право мати потенціал відтворення СЯС до рівня кінця 1980-х років. Американські СЯС зберігали при цьому високі контрсилові можливості.

Другий рівень – стримування КНР. У 1989–1994 рр. американські аналітики прийшли до висновку, що КНР може стати «новою наддержавою» і тому становить

⁴¹ Boldrick M. L. The Nuclear Posture Review: Labilities and Risks // U.S. Army War College. Winter 1995/96. URL: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1995/1995%20boldrick.pdf> (дата звернення: 02.03.2021)

⁴² Pursuing a Strategy of Mutual Assured Safety remarks by Defense Secretary William J. Perry at the National Press Club. Washington, 1995. January 5. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 03.03.2021)

небезпеку для США. Тривожні настрої посилилися в середині 1990-х років, коли КНР продемонструвала готовність застосувати силу проти Тайваня⁴³.

Третій рівень – застосування концепції стримування до регіональних держав. Можливість використання сили проти порушників режиму нерозповсюдження була зафіксована в президентській директиві №18 (PDD/NSC 18)⁴⁴, підписаній Біллом Клінтоном 18 грудня 1993 року.

У відносинах з Росією найбільш вірогідним сценарієм конфлікту було, на думку авторів «Національної військової стратегії», втручання США в їх конфлікти з сусідами. Така криза повинна була, як випливало з документа, зберігатися на доядерному рівні. Але у противника в критичній ситуації могла виникнути спокуса вдаватися до обмеженого застосування ЯЗ з метою примусу США до миру. Для запобігання цього сценарію в документі рекомендувалося зберігати ескалаційне домінування на всіх етапах конфлікту, демонструвати противнику безглуздість переходу через ядерний поріг навіть на локальному рівні.

Наступним стратегічним зрушення стала підписана Б. Клінтоном в листопаді 1997 р. Президентська директива № 60 (PDD-60)⁴⁵. Повний текст цього документа до теперішнього часу залишається закритим: невідома навіть точна дата його підписання. Однак, судячи за заявами офіційних осіб, в ньому зберігалася право США на нанесення першого ядерного удару, хоча при цьому виключалася прийнята в 1984 р. рекомендація збройним силам США бути готовими здобути перемогу в ядерній війні.

Документ PDD-60 фіксував три завдання, які стоять перед американськими СЯС: стримування ймовірного противника (Росію) загрозою нанесення ударів по вузькому колу цілей; забезпечення можливості ураження об'єктів на території країн, які намагаються створити ЗМУ; відмова від ставки на відповідний удар

⁴³ Jonston A. I. China's New «Old Thinking»: The Concept of Limited Deterrence // International Security. Winter 1995/96. Vol. 20. No 3. P. 5–42.

⁴⁴ Counterproliferation Initiative Presidential Decision Directive PDD / NSC 18. 1993. December. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 06.03.2021).

⁴⁵ PDD/NSC 60. Nuclear Weapons Employment Policy Guidance. 1997. November. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 03.03.2021).

переходом до концепції удару у відповідь. Застосування ЯЗ мало було початися тільки після отримання підтвердження ядерного нападу на територію Сполучених Штатів. «Стратегія національної безпеки США для нового століття» 1999 р. підтвердила, що американські СЯС служать перешкодою для «невизначеного майбутнього» і стримують інших суб'єктів від придбання ЯЗ.

В ході концепції «революції у військовій справі» (РВД) в 1990-х роках у США були розроблені різні варіанти досягнення перемоги за допомогою неядерної високоточної зброї⁴⁶. В ході регіональних конфліктів (Боснія, Ірак, Югославія) США відпрацьовували використання крилатих ракет (КР) для ураження стратегічних об'єктів супротивника, перш за все – командних пунктів і вузлів зв'язку. У 1999 р. управління оцінок Міністерства оборони США визначило РВД як «військову і технічну революцію, що дозволяє застосовувати технічні нововведення в системі організації розвідки, управління, контролю та зв'язку». Основним засобом для досягнення повинно було стати широке використання супутників, крилатих ракет і самонавідних авіабомб, що доставляються до цілей, в тому числі авіаційними засобами. Були висунуті три перспективні концепції⁴⁷, покликані в майбутньому забезпечити можливість здійснення швидкого глобального удару (ШГУ) за рахунок використання високоточних неядерних засобів.

1. «Мережева війна» як засіб проведення бойових операцій одночасно на трьох рівнях: інформаційний, сенсорно-керуючий і безпосередньо бойові дії. Перспективною метою повинен був стати підриг системи управління ядерними силами противника.

2. «Швидке домінування»: поразка військової інфраструктури противника ударами високоточною зброєю (перш за все, крилатими ракетами). В даному контексті йшлося про можливість ураження центрів управління і пускових установок за допомогою масованого використання КР.

⁴⁶ Strategic Coercion. Concepts and Cases / Ed by Lawrence Freedman. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 16.

⁴⁷ The Army's Future Combat System (FCS): Background and Issues for Congress [Electronic resource] // CRS Report for Congress. URL: [http:// www.fas.org](http://www.fas.org) (дата звернення: 06.03.2021).

3. «Вирішальна сила» або «доктрина Пауелла»: володіння ініціативою і володіння достатнім запасом часу для розгортання на території угруповань, які забезпечують абсолютну перевагу над противником.

До кінця 1990-х років на перше місце в американському стратегічному плануванні вийшла концепція швидкого домінування⁴⁸. Завданням обмеженої проєкції відповідали пріоритети військового будівництва. «Національна військова стратегія» 1997 проголосила перехід до концепції глобальних спільних операцій – взаємодії всіх родів військ через інформаційно-космічні телекомунікації⁴⁹. У спеціальних оглядах Пентагону «Єдина перспектива 2010» (1996) і «Єдина перспектива 2020» (2000) пріоритетами військового будівництва оголошувалося створення аерокосмічних з'єднань, гіперзвукових крилатих ракет, надзвукових, високоатмосферних і суборбітальних літальних апаратів⁵⁰. Республіканці побоювалися, що ці дії послаблять традиційні сили загального призначення. Але переважала точка зору, що РВД закріпить силовий відрив США від конкурентів.

Завершення «холодної війни» поставило перед США питання трансформації концепції «ядерного стримування». 12 травня 1989 р. президент США Джордж Буш-старший заявив, що перед Сполученими Штатами стоять більш широкі завдання, ніж продовження стримування СРСР. У березні 1990 р. Комітет керівників штабів визнав, що американські СЯС можна використовувати для боротьби із загрозами, які виникають від деяких країн «третього світу». Після закінчення Першої війни в Перській затоці (1991 р.) міністр оборони США Річард Чейні закликав Пентагон розробити план війни з регіональними противниками, що володіють зброєю масового ураження (ЗМУ).

До цього часу американські експерти розробили новий комплекс стратегічних ідей. По-перше, було визнано, що закінчення біполярної конфронтації з СРСР не призвело до вирішення ключових стратегічних завдань США. «Холодна

⁴⁸ Rosen B. R. Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony // International Security. – 2003. Vol. 28, № 1. P. 5–46.

⁴⁹ National Military Strategy of the United States of America 1997. Електронна версія. URL: <http://www.au.af.mil> (дата звернення: 06.03.2021)

⁵⁰ JointVision-2010; JointVision-2020. Електронна версія. URL: <http://www.dtic.mil> (дата звернення: 06.03.2021)

війна» не завершилася демонтажем радянського військового потенціалу, як це сталося з німецьким і японським потенціалом після закінчення Другої світової війни. Росія, як і СРСР, залишалася єдиною державою світу, здатною вести зі Сполученими Штатами війну⁵¹.

Нову спрямованість отримав фактор американської ядерної присутності на території союзників. У Вашингтоні прогнозували, що зі зникненням «радянської загрози» виникне питання про доцільність продовження американської присутності за кордоном⁵².

Американські експерти розробили концепцію «контррозповсюдження»⁵³. Йшлося про можливість використання механізмів примусу для припинення поширення зброї масового знищення. На офіційному рівні ця концепція була застосована міністром оборони США Лісом Еспіно 7 грудня 1993 р. У ядерній політиці США з'явився новий напрям: комплекс силових і парасилових дій, спрямованих на примусове роззброєння «небезпечних» режимів.

Американські експерти відродили концепцію «примушення». Її основи були розроблені в 1960-х роках американськими дослідниками Олександром Джорджем і Річардом Смоукі⁵⁴. «Примушення» бачилося ними як стратегія покарання опонента за порушення статусу-кво. У 1990-х роках поняття «примушення» розширилося. У 1998 р. група американських і британських експертів під керівництвом Лоуренса Фрідмана оголосили метою стратегії примушення нав'язування противнику угоди і забезпечення контролю над його виконанням⁵⁵.

Дискусії про можливість застосування сили проти «країн-ізгоїв» дозволили США повернутися до проблеми розгортання ПРО. Закон про протиракетну оборону США 1991 передбачав згорання програми стратегічної оборонної

⁵¹ Garthoff R.L. The Great Transition: American – Soviet Relations and the End of the Cold War. Washington: Brookings, 1994. P. 86

⁵² Kupchan Ch.A., Kupchan Cl.A. Concerts, Collective Security and the Future of Europe // International Security. Vol. 16. No 1 (Summer 1991). P. 116–164.

⁵³ Фененко А.В. Теория и практика контрраспространения во внешнеполитической стратегии США. М.: КомКнига, 2007. С. 94

⁵⁴ George A., Smoke R. Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York: Columbia University Press, 1974. P. 71

⁵⁵ Strategic Coercion. Concepts and Cases / Ed by Lawrence Freedman. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 16.

ініціативи (COI) і встановлення в якості пріоритету розгортання ПРО. Але з 1995 р. Пентагон приступив до реалізації програми створення прикордонних систем заатмосферного перехоплення як компонентів стратегічної ПРО. Після випробувань КНДР балістичної ракети «Тепходонг-2» (31 серпня 1998) в Конгресі посилювалися дискусії про зростаючу ракетну небезпеку. З січня 1999 року Білий дім ставив перед Росією питання про модифікацію Договору по ПРО (1972), погрожуючи в разі її відмови вийти з нього.

У той час як США залишалися зі своєю могутністю, заснованою як на економічному добробуті, так і на політичному домінуванні, досягнутому не тільки завдяки усуненню зі світової арени головного ідеологічного противника, Російська Федерація все глибше занурювалася в економічну, соціальну і демографічну кризу⁵⁶. Вийшло, що єдиною основою російсько-американської взаємодії знову стала, як і в роки «холодної війни», модель взаємного ядерного стримування, несумісна з дружніми відносинами між стратегічними партнерами.

З самого початку свого правління Клінтон створює умови для взаємовигідної двосторонньої співпраці з Росією, сприяє зародженню в ній демократичного устрою та підтримує Б. Єльцина, який позиціонував себе відданим ліберальним реформам⁵⁷.

Як зазначає український вчений Є. Камінський, Б. Клінтон практично одразу після його обрання президентом диктує умови стосовно подальших перспектив становлення і розвитку системи міжнародних відносин. При цьому він керується тезою про те, що після «холодної війни» міжнародна стратегія країни має будуватися на відомих засадах, якими завершувалися всі попередні війни. Таким чином, «поразку зазнала комуністична система, але переможеними в «холодній війні», де-факто, відчували себе народи нових незалежних держав пострадянського простору⁵⁸.

⁵⁶ Lapidus G. W. Transforming Russia: American Policy in the 1990s // *Eagle Rules? Foreign Policy and American Primacy in the Twenty-First Century* / Ed. by R. J. Lieber. Prentice Hall, 2001. P. 98.

⁵⁷ Mendelson S.E. The View From Above: An Insider's Take on Clinton's Russia Policy // *Foreign Affairs*. July/August 2002. P. 150 – 156.

⁵⁸ Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI ст. / Євген Євменович Камінський К.: Центр вільної преси, 2008. 336 с.

Завершення «холодної війни» створило передумови для докорінної зміни характеру взаємин між Росією і Сполученими Штатами. Разом з цим, декларування на початку 1990-х американським і російським керівництвом їх прагнення до встановлення між країнами партнерських відносин створило ілюзію відсутності конфлікту інтересів між двома країнами.

Незважаючи на зникнення ідеологічної ворожості, конфлікт інтересів та наявність у обох країн ядерної зброї неминуче обумовлює збереження ядерного стримування між Росією і Сполученими Штатами.

1.2. Заходи та контроль над нерозповсюдженням ядерної зброї

На початку XXI ст. у відносинах між провідними ядерними державами, як і раніше сильний елемент політико-військового суперництва. Стратегічні протиріччя ускладнюються конкуренцією в сфері експорту ядерних технологій⁵⁹, що перешкоджає формуванню єдиного підходу до проблем нерозповсюдження ядерної зброї. прикладом можуть служити російсько-американські відносини⁶⁰. Росія і Сполучені Штати Америки спільно виступають за зміцнення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, фактично між ними склався комплекс протиріч, пов'язаний з різною політикою щодо держав-аутсайдерів міжнародної системи нерозповсюдження.

В 2000-х роках остаточно сформувалась стратегія контррозповсюдження (counter-proliferation strategy). З деякими розбіжностями такий підхід прийняли країни Європейського союзу, Японії, Північної Кореї та ряд союзників Вашингтону. Росія, навпаки, ставилась до політики контррозповсюдження насторожено, вбачаючи в ній загрозу регіональних конфліктів. У 2003-2007 рр. Москва розробила свій варіант стратегії нерозповсюдження, заснований на ідеях неприйнятності використання сили проти недотримувачів режиму

⁵⁹ Parker Ph. M. The World Market for Nuclear Reactors: A 2007 Global Trade Perspective. ICON Group International, Inc., 2006; Ядерное нераспространение / Под ред. В. А. Орлова. М., 2002. Т. I–II;

⁶⁰ Российско-американские отношения в сфере нераспространения ядерного оружия // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 9. С. 16-30. URL: <http://www.obraforum.ru/pdf/fen-final.pdf> (дата звернення 11.03.2021)

нерозповсюдження, зміцнення ДНЯЗ за допомогою дипломатичних ініціатив та економічних контактів під контролем МАГАТЕ. Подібні положення збігалися, але іноді і не збігалися з підходами США і держав ЄС⁶¹. Російські ініціативи можна розглядати як пошук мирної альтернативи американській концепції примусового роззброєння «неблагонадійних» держав.

Сама по собі альтернативність не означає конфронтації. Але в умовах, коли США претендують на лідерство в сфері нерозповсюдження ЯЗ, будь-який альтернативний підхід викликає підозріле ставлення у Вашингтоні, тим більше що об'єктивно активність Росії на міжнародному ринку ядерних технологій сприймається як опозиція стратегії контррозповсюдження. Росія не розуміє, чому США, дозволяючи державам ЄС (насамперед Франції і Німеччині) проводити самостійну комерційну політику щодо «проблемних» країн, відмовляють в цьому праві Російській Федерації.

Розглядаючи відносини Росії з державами-порушниками ДНЯЗ, важливо відзначити, що поняття «аутсайдер міжнародної системи нерозповсюдження ядерної зброї» умовне. Традиційно експерти включали в нього три групи держав: не підписавші ДНЯЗ (Ізраїль, Індія та Пакистан), що вийшли з цього договору (КНДР) і підозрюваних організацією МАГАТЕ в здійсненні військових ядерних програм (Іран, до 2003 р. Ірак і Лівія)⁶². Однак умови ДНЯЗ порушували не тільки ці країни⁶³. Бразилія, Аргентина, Югославія і Румунія здійснювали військові ядерні програми і згорнули їх під впливом сукупності внутрішніх чинників і зовнішнього впливу. Не задекларовані в МАГАТЕ експерименти зі збагачення урану і виділення плутонію проводили Єгипет, Алжир, Південна Корея і В'єтнам. Німецькі, японські та австралійські політики періодично заявляли про можливість приєднання своїх країн до «Ядерного клубу».

⁶¹ Колесов В.И. Российско-американские отношения в сфере нераспространения ядерного оружия // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2008, № 4. С. 23 – 37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiysko-amerikanskie-otnosheniya-vsphere-nerasprostraneniya-yadernogo-oruzhiya> (дата звернення: 11.03.2021)

⁶² Cirincione J., Wolfsthal J. B., Rajkmar M. Deadly Arsenals. Tracking Weapons of Mass Destruction. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. P. 79

⁶³ Веселов В. А. Ядерный фактор в мировой политике. Международные процессы. Т. 4. № 1 (10). С. 154–159.

Але до початку 1990-х років політичні еліти країн Заходу, за твердженням американського дослідника С. Волландера⁶⁴, поділили порушників ДНЯЗ на «респектабельних» і «небезпечних». До першої групи увійшли країни, які співпрацювали з США в роки «холодної війни» – Пакистан, Ізраїль, Південна Корея, Бразилія, Аргентина, ПАР. У другу – держави, які орієнтувалися на СРСР або вороже ставилися до Сполучених Штатів: Ірак, Іран, Лівія, Єгипет, Сирія, КНДР. Аутсайдерами системи нерозповсюдження стали, таким чином, «небезпечні», з точки зору США і країн ЄС, порушники умов ДНЯЗ.

Росія займає в цій системі складне становище. Після розпаду СРСР вона спробувала спочатку інтегруватися в західне співтовариство, потім слідувати його правилами в сфері нерозповсюдження ядерних і ракетних технологій. Однак на цьому шляху у Москви виникло ряд об'єктивних труднощів.

Серед яких варто відзначити, що до початку 1990-х ядерні ринки «респектабельних» порушників були поділені між американськими, західноєвропейськими, канадськими та австралійськими компаніями. Ця обставина відкривала для Москви перспективи співпраці з такими країнами, як Іран, Індія, Алжир і Лівія.

Аварія на Чорнобильській АЕС 1986 р. закрила для Росії деякі ядерні ринки, які були доступні СРСР. Одні покупці радянських технологій (Чехословаччина, Угорщина) згорнули програми розвитку атомної енергетики, інші (Фінляндія) переорієнтувалися. У Росії не залишалося інших ринків, крім країн третього світу.

На початку 1990-х в США і країнах ЄС з'явилися публікації про ненадійність систем зберігання ядерних матеріалів на території пострадянських країн⁶⁵. Автори посилалися на недоведені випадки витоку високозбагаченого урану і плутонію на російському Північному флоті і з науково-дослідних центрів в 1993-1995 рр. Одночасно американські та західноєвропейські експерти заговорили про те, що

⁶⁴ Wallander C. Geopolitics and Neocontainment, as well as Common Security: Russian Views on Proliferation // PONARS Policy Memo. 2005. No 371. P. 23–28.

⁶⁵ Bukharin O. The Future of Russia's Plutonium Cities // International Security. Spring 1997. Vol. 21. No 4. P. 126–158; Laqueur W. The New Terrorism. Oxford: Oxford University Press, 1999. P.145

російські підприємства постачають атомні і ракетні технології Ірану та Індії⁶⁶, хоча біля витоків ракетних і ядерних програм цих країн стояли США і країни Європейського співтовариства. Звідси випливає висновок, що в рамках співпраці з Росією «країни-вигнанці» отримують доступ до технологій створення ЯЗ.

В російському керівництві зберігається підозріле ставлення до американської стратегії контррозповсюдження⁶⁷. У Вашингтоні її розглядають як систему примусових заходів з роззброєння недружніх по відношенню до Сполучених Штатів суб'єктів або припинення спроб придбання ними ЯЗ. В рамках цієї стратегії сформувалося кілька варіантів впливу на потенційних порушників: від згортання програм створення ЯЗ в обмін на ряд економічних і політичних пільг державі до роззброєння потенційних порушників за допомогою сили і взаємодії з провідними постачальниками уранової сировини.

Рішення проблеми може бути знайдено в реалізації комплексу узгоджених заходів щодо підвищення довіри в поєднанні з підвищенням дотримання СНО Росії та США. В даний комплекс повинні входити заходи стосовно транспарентності наявних стратегічних боєголовок, як це було заявлено за підсумками гельсінської зустрічі в березні 1997 р. Ці заходи могли б забезпечити незворотність процесу скорочення ядерної зброї, і сприяти зникненню занепокоєння російської сторони щодо збереження у США можливості швидкого нарощування числа розгорнутих боєголовок. Впровадження даного заходу зажадає визначення підходу до обміну даними, розробки спеціальної і непростой процедури контролю демонтажу боєголовок і спільного контролю матеріалів, що діляться та вивільняються в процесі демонтажу.

Наступною складовою комплексу заходів довіри є розвиток російсько-американського співробітництва у сфері обміну даними від систем раннього попередження про пуски ракет. Меморандум про таку співпрацю був підписаний президентами США і Росії в червні 2000 року в Москві. Співпраця двох країн по

⁶⁶ Preventing Nuclear Meltdown: Managing Decentralization of Russia's Nuclear Complex / J. C. Moltz, V. A. Orlov, A. N. Stulberg. Ashgate Publishing Company, 2004. P.156-159

⁶⁷ Фененко А. В. Теория и практика контрраспространения во внешнеполитической стратегии США. М.: ЛКИ-URSS, 2007. С. 97

обміну даними здатна в значній мірі послабити навантаження на системи контролю і управління їх СЯС та знизити можливість прийняття помилкового рішення.

Ще одним напрямком розвитку заходів довіри могло стати виведення тактичної зброї на територію країни-власниці цієї зброї. Цей захід стосується виключно Сполучених Штатів, оскільки на сьогоднішній день американська тактична ядерна зброя розміщена в Європі. Раніше ця зброя призначалася для стримування СРСР, у якого була перевага в силах загального призначення.

Військова доктрина США передбачає можливість участі їх збройних сил в збройних конфліктах у будь-якій точці земної кулі, що означає їх перевагу над будь-яким можливим супротивником. Однак реалізація цього принципу вимагає нейтралізації стримуваного потенціалу інших країн, тобто ліквідації загрози нанесення Сполученим Штатам неприйнятної збитку, як єдиної можливості зупинити їх втручання в конфлікт⁶⁸. У зв'язку з цим, стримування засноване на їх здатності до нанесення нищівного удару у відповідь, більше не вважається достатнім.

Важливим є те, що в США практично не ставиться питання про те, наскільки виправданим може бути їх втручання в регіональні конфлікти. Дискусії ведуться лише про те, чи можуть запропоновані заходи, зокрема, створення протиракетних систем, виявитися достатніми для безумовного забезпечення такого втручання.

Склад СНО США відповідний договору СНО-2 був визначений у відповідності з оновленою в 1994 р. ядерною стратегією США («Nuclear Posture Review»). Згідно з цим документом, скорочення до рівня в 3500 боєзарядів планувалося провести за рахунок:

1. Ліквідації 50 МБР «MX»;
2. Розвантаження всіх МБР «Minuteman III» до 1 боєзаряду;
3. Скорочення кількості ПЛАРБ до 14 одиниць і розвантаження БРПЛ «Trident II» з 8 до 5 боєзарядів;
4. Скорочення кількості бомбардувальників типу В-52 Н до 66 одиниць.

⁶⁸ «National Missile Defense: An Indefensible System» by George Lewis, Lisbeth Gronlund, and David Wright, in: Nuclear Tensions in a New Era, Carnegie Endowment for International Peace, 2000. P.234

Таким чином, США передбачали привести свої стратегічні озброєння у відповідність вимогам СНО-2 за рахунок розвантаження носіїв і переорієнтування їх у неядерні.

В результаті «холодної війни» і перегляду концепції ядерної стратегії відбулися значні зміни в складі і розгортанні нестратегічних ядерних засобів США. Зокрема:

1. Ядерна зброя більш не перебувала на озброєнні сухопутних військ США;
2. Ядерна нестратегічна зброя ВМС США зосереджена в спеціальних сховищах, велика частина його ліквідована;
3. Оперативними планами не передбачається використання ядерних ракет великої дальності з кораблів ВМС США, але, така можливість зберігається для підводних човнів;
4. Як і раніше ядерні авіабомби розгорнуті на території членів НАТО в Європі, але їх кількість значно скорочено.

Таким чином, оголошене в 1993-1994 рр. адміністрацією Клінтона зниження ролі ЯЗ в забезпеченні національної безпеки в 1990-ті рр. відображало лише кількісну сторону проблеми, обумовлену реалізацією договорів по СНО. Але роль ЯЗ не тільки не зменшилася, але, навпаки, зросла, тому що на нього додатково було покладено вирішення завдань контррозповсюдження.

При цьому адміністрація Клінтона розходила з опозицією в оцінці можливостей супротивників США і відповідно – у визначенні пріоритетів ПРО. Якщо в адміністрації вважали, що можливості супротивників в доступній для огляду перспективі будуть обмежуватися рамками території бойових дій, то консерватори стверджували, що цілі і засоби супротивників США не обмежуються рамками регіонів, тому пріоритет повинен належати захисту території Сполучених Штатів.

У 1997 році Б. Клінтон підписав директиву, яка ставила завдання перед стратегічними ядерними силами зберегти можливе нанесення ядерне удару по найважливішим військовим і цивільним позиціях Росії.

Можна зробити висновок, що основний напрям еволюції концепцій застосування ядерних сил США – підвищення гнучкості з метою зробити ЯЗ елементом політики.

Основні загрози для своєї безпеки Сполучені Штати пов'язують з поширенням ядерної, біологічної та хімічної зброї. При цьому уявлення про існування нових загроз багато в чому зобов'язане своєю появою тому, що оцінка Сполученими Штатами їх ролі в світі зазнала серйозних змін з часів «холодної війни».

Після закінчення «холодної війни», так само, як і в самому її початку, ядерний фактор не дозволив світовій політиці стати повністю однополярною. У 1990-ті рр. Росія змушувала рахуватися з собою вже в силу наявності потенціалу ядерного стримування, порівнянного з американським. Не випадково одним з головних напрямків боротьби за однополярний світ з середини 1990-х рр. стало контррозповсюдження, що включає у вертикальному вимірі відчутне послаблення можливостей Росії, в горизонтальному – запобігання зростанню регіональних центрів сили.

Розділ II. Основні зовнішні напрями ядерної політики США за правління адміністрації Джорджа Буша-молодшого

2.1. Зміна концепції ядерного стримування США

Напрацювання адміністрації Б. Клінтона лягли в основу стратегічного планування адміністрації Дж. Буша-молодшого. Значну роль в цьому зіграв, той факт, що багато представників республіканської адміністрації (віце-президент Р. Чейні, міністр оборони Д. Рамсфельд, заступник міністра оборони П. Вулфовіц, держсекретар К. Пауелл) починали роботу в період адміністрацій Р. Ніксона і Р. Рейгана, коли обговорювалися концепції вибіркового удару за допомогою неядерної високоточної зброї. Метою стратегії залишалося формування оптимального для США світопорядку, але розпад Радянського Союзу призвів до зсуву фокусу з глобального рівня на регіональний.

Робота в цьому напрямку почалася практично відразу після приходу до влади адміністрації Дж. Буша-молодшого. Ще в березні 2001 р. американські військові експерти Центру стратегічної і бюджетної підтримки Ендрю Крепінєвич і Роберт Мартінейдж представили доповідь «Трансформація операцій нанесення стратегічних ударів»⁶⁹. Автори фіксували підвищення ролі неядерної високоточної зброї на тлі тривалого скорочення стратегічних ядерних сил за умовами Договору СНО-1 (1991). «Новими пріоритетними цілями для нанесення ударів стали системи обробки даних, ключові кабелі Інтернету, систем супутникового зв'язку, регулювання діяльності транспорту, регулятори електричних мереж, комп'ютеризовані системи газорозподілу, банківські та комерційні системи», — зазначалося в доповіді. В зв'язку з цим автори пропонували перейти до концепції об'єднання частини СЯС і неядерних високоточних систем, щоб мати можливість наносити комбіновані удари по обмеженому колу цілей, як в ядерному, так і в

⁶⁹ Krepinevich A. F., Martinage R. C. The Transformation of Strategic-Strike Operations. Center for Strategic and Budgetary Assessments. March 2001 URL: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2001.03.01-Strategic-Strike-Operations.pdf> (дата звернення: 19.03.2021)

неядерному оснащенні. В ідеалі йшлося про можливість нанести два типи ударів неядерною високоточною зброєю.

У травні 2001 р. американські військові експерти М. Білл і майор Р. Лоренц презентували доповідь «Вимоги до можливості нанесення неядерного глобального удару»⁷⁰, у якій було використано визначення – «Неядерний швидкий глобальний удар» (conventional prompt global strike – CPGS), з якого виросла концепція ШГУ. Удар визначався як «швидка доставка неядерної високоточної зброї на міжконтинентальну дальність». Така концепція могла бути задіяна в конфліктах або надзвичайних ситуаціях, що вимагають швидкого нанесення точкових ударів. Основними засобами для його нанесення автори вважали експедиційні військово-повітряні сили і військово-морський флот. В майбутньому технічною основою для нанесення подібного удару могли стати гіперзвукові крилаті ракети, балістичні ракети (на основі МБР або БРПЛ) в неядерному оснащенні, ракети повітряного базування, керовані платформи космічного базування та космічні платформи для запуску певних ударних систем.

На концептуальному рівні ці проекти не містили в собі нічого нового. Вони, по суті, поверталися до ідеї Дж. Шлессінджера про нанесення «селективних» ударів для примушення противника піти на укладення вигідного для США миру. Автори, додали в неї від рейгановського проекту Стратегічної оборонної ініціативи (COI) – створення ударних воєнно-космічних систем, хоча і в меншому масштабі, ніж це передбачав проект Р. Рейгана. Примітно, що автори ніде не зачіпали дві важливі проблеми: 1) чому виявилися невдалими спроби розробити подібну стратегію в 1977–1984 рр.; 2) які принципово нові технічні засоби з'явилися в світі з цього періоду. Новим була поява терміна «конвенціональний неядерний глобальний удар». Він означав визнання за неядерною високоточною зброєю можливість виконувати стратегічні завдання. Це означало відділення концепцій застосування неядерної високоточної зброї від традиційних доктрин ядерного стримування.

⁷⁰ Matt Bille, Major Rusty Loren., Requirements for A Conventional Prompt Global Strike CAPABILITY URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a394591.pdf> (дата звернення: 19.03.2021)

Спробою поставити відносно нові завдання став підготовлений міністерством оборони США «Чотирирічний огляд з оборони» (2001)⁷¹. У ньому вказувалося, що Сполучені Штати повинні заволодіти здатністю проектувати силу по всьому світу. При цьому мова йде про здатність завдавати ударів по будь-якому супротивнику безпосередньо з території США, що додало би незалежності від союзників і районів базування.

Після подій 11 вересня 2001 року адміністрація Дж. Буша-молодшого оголосила війну транснаціональному тероризму. З того часу в американській стратегічній думці утвердилася концепція транснаціональної війни⁷². Документи 1990-х років містили «нові виклики» – від збільшення обсягів наркотрафіку до посилення небезпеки тероризму, однак ці загрози вважалися другорядними в порівнянні з регіональними конфліктами⁷³. На початку 2000-х років протистояння терористичним мереж придбало пріоритетне значення. Тому реформа ядерної стратегії США здійснювалася в рамках концепції протистояння транснаціонального тероризму⁷⁴.

У посланні Конгресу 29 січня 2002 р. Дж. Буш-молодший заявив про наявність «осі зла» (Axis of Evil) – диктаторських режимів, які співпрацюють з терористичними організаціями і можуть передати їм ЯЗ. У червні 2002 року, президент США зазначив, що Пентагон може наносити превентивні удари по цим країнам, якщо мова йде про небезпеку потрапляння ЯЗ і ракетних технологій в руки терористів. «Стратегія національної безпеки» 2002 р. розділила поняття:

1. Preemptive strike (попереджувальні удари по виготовити до агресії противнику);

⁷¹Quadrennial Defense Review Report. September 30, 2001 URL: <http://archive.defense.gov/pubs/qdr2001.pdf> (дата звернення: 22.03.2021)

⁷²The Threat of Terrorism: U.S. Policy after September 11 // International Security. Vol. 26. No 3. (Winter 2001 / 02). P. 5–78.

⁷³Mandelbaum M. The Inadequacy of American Power // Foreign Affairs. 2002. Vol. 1. No 5. P. 61–73

⁷⁴Фененко А.В. Современные концепции ядерного сдерживания / А.В.Фененко // Международные процессы, 2012. Т. 10. № 2. С.77.

2. Preventive strike (превентивні удари по противнику, який представляє потенційну загрозу)⁷⁵.

Під впливом цих тенденцій в американському експертному співтоваристві почалося обговорення нових варіантів концепції ядерного стримування. Експерти 2000-х років (Патрік Морган, Джеймс Рітц, Джеффри Ларсен, Дж. Квестор, Майкл О'Хенлон⁷⁶) фіксували зростання небезпеки застосування ЯЗ в ході регіональних конфліктів. Найбільш реалістичними сценаріями переходу через ядерний поріг були наступні: конфлікт США з державою-порушником; конфлікт між новими ядерними суб'єктами; розпад ядерної держави; використання ЯЗ транснаціональними терористичними мережами; заходи ядерних держав щодо ядерного тероризму.

Дискусії про боротьбу з транснаціональним тероризмом спонукали Білий Дім переглянути пріоритети ядерного планування. Розвитком цих положень став підписаний Дж. Бушем-молодшим 8 січня 2002 р. «Огляд ядерної політики США». Документ передбачав можливість проведення об'єднаних операцій із застосуванням ядерних і неядерних сил (Joint Nuclear Operations)⁷⁷. З цією метою передбачався перехід до нової структури стратегічної тріади. Перший компонент стратегічної тріади включав в себе її традиційну структуру (МБР – БРПЛ – ТБ). Тепер її повинні були доповнювати неядерні стратегічні сили. Другий компонент стратегічної тріади (засоби активної і пасивної оборони) охоплював програми, спрямовані на розгортання систем ПРО, ППО і розвиток заходів цивільної оборони, перш за все, на випадок здійснення теракту з використанням зброї масового знищення. Цілями створення такої оборони проголошувалося відображення одиночних ядерних ударів.

⁷⁵ The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 URL: <http://www.whitehouse.gov> (дата звернення: 11.03.2021)

⁷⁶ Quester G.H. Nuclear First Strike: Consequences of a Broken Taboo. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006. P. 30-35

⁷⁷ Nuclear Posture Review Report. 8 January 2002. Federation of American Scientists. URL: http://www.fas.org/blog/ssp/united_states/NPR2001re.pdf (дата звернення: 11.03.2021)

Третій компонент тріади позначався як «гнучка оборонна інфраструктура». У документі підкреслювалося: «ядерна інфраструктура повинна бути відновлена, щоб ми були більш впевнені в своїх силах, могли позбутися непотрібної зброї і зменшити ризик виникнення технічних проблем». Разом з тим, передбачалося підвищити роль інформаційно-космічних систем в процесі забезпечення діяльності стратегічних ядерних сил.

«Огляд ядерної політики США» 2002 р. скорегував систему націлювання американських СЯС. Передбачалося скорочення кількості цілей на території Російської Федерації і збільшення цілей на території інших ядерних держав, перш за все КНР. У документі була викладена концепція страхувального потенціалу. Йшлося про можливість повернення на бойове чергування складованих боєголовок. Адміністрація Дж. Буша-молодшого, таким чином, підтвердила тезу адміністрації У. Клінтона про те, що російські СЯС залишаються ключовою загрозою для національної безпеки США.

У наступні три роки адміністрація Дж. Буша-молодшого зберегла курс на зниження ядерного порога. «Стратегія національної безпеки США» 2002 р. постулювала можливість: створення загрози застосування ЯЗ проти терористичних мереж і підтримують їх сил; нанесення (в разі необхідності) превентивних ударів по військових об'єктах на територіях, знаходяться під контролем терористичних мереж. У «Доктрині спільних операцій із застосуванням ядерної зброї» (2005 р.) констатувалась можливість, що США застосують ЯЗ в локальних конфліктах не лише проти «держав-ізгоїв», але також проти терористичних мереж⁷⁸.

Американські воєначальники отримували право запитувати у президента санкцію на нанесення вибіркового ядерного удару по країнам або угрупованням, загрозливим застосувати ЗМУ проти США або їх союзників.

⁷⁸ Nuclear Posture Review Report. 8 January 2002. Federation of American Scientists. URL: http://www.fas.org/blog/ssp/united_states/NPR2001re.pdf (дата звернення: 11.03.2021).

Технічним забезпеченням концептуальних зрушень були покликані стати два проекти: розгортання системи стратегічної ПРО і створення сверхмалого ЯЗ для ураження заглиблених цілей (bunker-busters).

В рамках цієї реформи міністерство оборони США стало створювати потенціал для розвитку концепції ШГУ. Ще 1 червня 1992 року адміністрація Дж. Буша-старшого створила Стратегічне командування (STRATCOM) його функції багато в чому повторювали функції скасованого в той же день Стратегічного командування ВПС США. Таким чином, вперше в американській військовій історії планування, визначення цілей і бойове застосування ЯЗ зосереджувалися в руках одного командувача, в той час як питання тренування і навчання особового складу і технічного забезпечення залишалися у веденні ВПС і ВМС США. 26 червня 2002 р. адміністрація Дж. Буша-молодшого включила до складу STRATCOM Космічне командування. 10 червня 2003 р. указом президента до обов'язків Стратегічного командування були також віднесені забезпечення ШГУ, інтеграція сил і засобів ПРО, забезпечення інформаційних операцій міністерства оборони, оперативне і тактичне управління, зв'язок, розвідка. Однак в 2005 р. оперативне і тактичне управління було виключено з ведення командування.

Міністр оборони США Д. Рамсфельд призупинив його реалізацію. Реформі піддався тільки вузький сегмент американських стратегічних озброєнь. Ця реформа реалізовувалася в рамках концепції об'єднаних операцій (joint operations), отримавши розвиток у формі доктрини глобального удару (global strike). Фіналом реформи повинно було стати видалення межі між конвенціональних і «полегшеними» ядерними озброєннями.

Таким чином, на початку другого терміну президента Дж. Буша-мол. виникла необхідність адаптувати ядерну політику до умов нового «Стратегічного ландшафту». Протягом 2006 року було опубліковано три концептуальних документа, що відображали внесені зміни: «Стратегія національної безпеки», «Чотирирічний огляд в сфері оборони» і «Єдина оперативна концепція «Операції стримування».

Лабораторії «Лос-Аламос» і «Sandia» почали боротьбу за скасування Резолюції Фурса-Спрата⁷⁹. Прихильником якої був Стівен Янгер, зайнявши у 2001 р. пост директора Агентства по зменшенню загрози при міністерстві оборони США. Перевагою малих ядерних боєзарядів були, на його думку, менша шкода навколишньому середовищу, ніж у випадку застосування класичного ЯЗ, а також більша, ніж у традиційних ядерних боєзарядів, ступінь надійності при їх підтримці в стані боєготовності.

Роботи зі створення надмалої ЯЗ були легалізовані в «Огляді ядерної політики США» 2002 р. Після його затвердження навесні 2002 р. в американських ЗМІ з'явилася серія публікацій про дослідження по проектуванню «міні-нюків» (від англ. «mini nukes» – мініатюрні боєзаряди)⁸⁰. Йшлося про створення ядерних боєзарядів потужністю 1-5 кт, здатних вражати заглиблені цілі підземним ядерним вибухом при мінімальному викиді радіоактивних опадів. Основним їх завданням вважалося ураження підземних високозахищених цілей закупореним вибухом і з мінімальним викидом радіоактивних опадів⁸¹.

У центрі уваги американських експертів опинилась проблема потенційних цілей для використання «мініатюрної ЯЗ».⁸² Об'єктами для ураження ставали важкодоступні цілі на території «країн-ізоїв», «підземні склади ОМП» і російський пункт стратегічного управління на Південному Уралі. До середини 2000-х років експертами було запропоновано кілька технічних схем для створення «міні-нюків»: зменшення вражаючої потужності ЯЗ до рівня менше однієї кілотонни; створення «чистої термоядерної зброї»⁸³; створення боєзарядів на основі радіоактивного елемента гафнію.

⁷⁹ Bromey M., Grahame D., Kucia Ch., Bunker Busters: Washington's Drive for New Nuclear Weapons – London: British American Security Information Council, 2002; Caldicott H. The New Nuclear Danger: George W. Bush's Military-Industrial Complex. – New-York: New Press, 2004.

⁸⁰ Drel L. S., Jeanloz R., Peurifory B. Bunkers, Bombs, Radiation // Los Angeles Times. 2002. March 17; Kelly H. G., Levi M. A. Nix the Mini-Nukes // The Christian Science Monitor. 2002. March 28.

⁸¹ Nelson R. N. Low-Yield Earth-Penetrating Nuclear Weapons // FAS Public Interest Report. 2001. Vol. 54. No1.

⁸² Gordon M. R. U.S. Nuclear Plan Sees New Targets and New // New York Times. 2002. 20 March. P. 132

⁸³ Бочаров І. Створюється ядерна зброя четвертого покоління // Независимое военное обозрение. 2005. 14 Жовтня. URL: http://nvo.ng.ru/armament/2005-10-14/6_nuclear.html (дата звернення: 22.03.2021)

Президент Дж. Буш-молодший у лютому 2003 р. направив конгресу супровідний лист на оборонні потреби міністерства оборони і міністерства енергетики в 2004 у ньому були виділені чотири пріоритети в галузі розвитку ядерного зброї:

1. Скасувати Резолюцію Фурса-Спрата, яка забороняла розробку надмалої ЯЗ (менше 5 кт);
2. Виділити 6 млн дол. на ініціативу розробки перспективних видів ЯЗ;
3. Направити 15 млн дол. для продовження робіт по розробці ядерної боєголовки, яка здатна заглиблюватися в ґрунт для ураження цілей типу HDPT (Hard and Deeply Buried Targets);
4. Виділити 25 млн дол. на роботи по встановленню терміну готовності Невадського полігону до ядерних випробувань.

У конгресі 20 травня 2003 р. міністр оборони США Дональд Рамсфельд заявив, що Вашингтон має намір тільки вивчати можливості нової зброї, а не застосовувати її на практиці. Це стало серйозною обмовкою. Однак при прийнятті бюджету на 2004 рік адміністрація Дж. Буша-молодшого зуміла переконати конгрес в легалізації робіт зі створення нового типу ЯЗ. Скасувавши Резолюцію Фурса-Спрата, що санкціонувало розробку нових видів ЯЗ.

Ухвалення рішення про розробку «міні-нюків» супроводжувалося деякими змінами. Спочатку в NNSA був Консультативний комітет незалежних експертів в області ЯЗ. Однак влітку 2003 р. він був розпущений. У серпні 2003 р. на базі Стратегічного командування Оффут (штат Небраска) відбулася секретна нарада нібито по ЯЗ малої потужності. На цю нараду, судячи з відкритих джерел, не були допущені навіть представники Конгресу. Після нього NNSA де факто втратила свій напівнезалежний статус і стала засекреченою керівної структурою ядерного оборонного комплексу США.

Після 2005 року кількість відкритих публікацій з проблеми «нової ЯЗ» помітно скоротилося. З приходом на пост міністра оборони Р. Гейтса публікації з даної проблеми практично зникли з відкритої преси. Можливо, причиною стало урізання фінансування робіт зі створення «міні-нюків».

На початку 2010-х рр. в США почали повертатися до тези про можливість військового прямого (хоча і обмеженого) військового конфлікту з іншими ядерними державами – Росією і КНР. Він, власне, ніколи не зникав з системи американського військового планування (згідно з усіма «Оглядами ядерної політики США», пріоритетним противником залишалася Росія – єдина країна, здатна знищити американський стратегічний потенціал). Однак дискусії про протистояння транснаціональному тероризму і поширенню ЯЗ зробили його на якийсь час менш помітним в американському інформаційному просторі. Приблизно з 2005 р ситуація стала змінюватися: моделювання конфлікту з Росією і КНР знову стало пріоритетом військового планування Сполучених Штатів⁸⁴. Цей поворот був викликаний наступними причинами.

По-перше, у США в середині 2000-х років виникла серія військово-політичних криз з Росією і КНР (через розгортання американських систем ПРО поблизу їх кордонів). По-друге, американські експерти заговорили про зростаючу модернізацію ядерних сил обох країн.

Складається після 1991 р. світовому порядку і всій системі американського лідерства. Виникала необхідність розробити варіанти застосування американських збройних сил проти інших держав.

Зміни в американському стратегічному плануванні стали помітні приблизно з 2005 року. У цей час американські експерти почали обговорювати два сценарію можливого використання ЯО: набуття США здатності завдати контрсиловий удар по СЯС Росії і КНР в умовах стратегічної невразливості американської території⁸⁵; набуття Росією і КНР здатності використовувати обмежене кількість ЯО в регіональних конфліктах для досягнення переваги над США⁸⁶.

У 2007 р. новий міністр оборони США Роберт Гейтс запропонував скорегувати пріоритети американської ядерної політики. 21 березня 2007 року він

⁸⁴ Перспективи трансформації ядерного стримування / під ред. А. Арбатова, В. Дворкіна, С. Ознобіщева. - Москва: ІСЕМВ РАН, 2011 року. С. 68-75.

⁸⁵ Keir A. Lieber., Darling G. Press. The Rise of U.S. Nuclear Primacy // Foreign Affairs. Vol 85. No. 2. March / April 2006. P. 77.

⁸⁶ Кейган Р. Конец иллюзиям: история возвращается // Pro et contra. Т. 11. № 6 (39). Ноябрь – декабрь 2007. С. 20–22

вказав на необхідність модернізації американських СЯС. 30 жовтня 2008 року він заявив про прагнення Росії і КНР зміцнити контрсилової потенціал СЯС і необхідності зміцнити традиційні компоненти американської «Стратегічної тріади»⁸⁷. Переломний момент настав після закінчення «П'ятиденної війни» у Південній Осетії. За її підсумками міністр оборони США Р. Гейтс опублікував програмну статтю «Стратегія балансування»⁸⁸, в якій висловив три нові ідеї.

1. США переоцінили роль високоточної зброї. Російська армія, за словами Р. Гейтса, продемонструвала здатність ефективно блокувати дії американських високоточних систем і низку щабель уразливості своєї авіації для американських інформаційно-космічних систем.
2. Р. Гейтс заявив про переоцінку США ролі високоточної зброї. Його ефективність може знизитися, якщо противник застосує звичайні озброєння для тотального, а не селективного ураження цілей.
3. Всі попередні противники США грали за встановленими Вашингтоном правилам. У боротьбі з більш серйозними противниками ситуація може змінитися, тому Вашингтону можуть знадобитися регіональні союзники, володіють великими силами загального призначення.

Роздуми Р. Гейтса виявилися співзвучними публікацій ряду американських експертів про наростаючу залежності американських збройних сил від телекомунікаційних систем⁸⁹. Такі висновки означали серйозну коригування в теорію РВД: вона виявлялася ефективною тільки в боротьбі з свідомо більш слабким противником. Для боротьби з противником, що володіє потужною системою ППО та іншими засобами протидії, ця теорія підходила мало⁹⁰.

Політика стримування щодо «приблизно рівних суперників» (Росії і КНР) складніше і також має глибоке коріння. Її витоки можна виявити в «Доктрині

⁸⁷ Gates R.M. Speech on Nuclear Deterrence. Carnegie Endowment for International Peace. 30 October 2008. URL: <http://www.america.gov> (дата звернення: 27.03.2021)

⁸⁸ Gates R.M. A Balanced Strategy // Foreign Affairs. Vol. 88. No. 1. (January / February 2009). P. 28–40

⁸⁹ Report of the Commission to Assess United States National Security Space Management and Organization. 11 January, 2001 // URL: <http://www.globalsecurity.org> (дата звернення: 27.03.2021)

⁹⁰ Кларк У. Як перемогти в сучасній війні. М.: Альпіна Бізнес Бук, 2004. С. 34-38

Шлісінджера». Новацією Буша-мол. стало поширення її на КНР. Наявна інформація про прийняту адміністрацією Буша-мол. концепції застосування СЯС США (директива № 14 і супутні документи) дозволяє припустити, що в ній збереглися такі базові постулати «доктрини Шлісінджер», як дозоване застосування СЯС, управління ескалацією з метою якнайшвидшого завершення конфлікту на умовах США.⁹¹

Домінування США по відношенню до всіх перерахованих супротивників повинно було забезпечувати такі пріоритети адміністрації Буша-молодшого як створення ядерних боєприпасів малої потужності, розвиток в пріоритетному порядку системи ПРО. Для того, щоб така загроза з боку США була переконливою, адміністрації Буша-мол. потрібно відповідне матеріальне наповнення.

2.2. Американська політика в сфері нерозповсюдження ядерної зброї

На початку XXI ст. у відносинах між провідними ядерними державами, як і раніше сильний елемент політико-військового суперництва. Стратегічні протиріччя ускладнюються конкуренцією в сфері експорту матеріалів, що розщеплюються і ядерних технологій⁹², що перешкоджає формуванню єдиного підходу до проблем нерозповсюдження ядерної зброї. Прикладом можуть служити російсько-американські відносини.

Буш-молодший заявив про необхідність інтегрувати компоненти ядерної політики, сформувавши «широку стратегію активного нерозповсюдження, контррозповсюдження і оборони», щоб уникнути попадання «зброї залякування» в руки тих, хто прагне нею володіти. США повинні були прийняти нову ядерну стратегію, яка буде спиратися одночасно на наступальні і оборонні сили, при цьому оборона мала зміцнювати стримування, зменшуючи стимули для поширення ЯЗ.

⁹¹ Бужинский Е. П., Веселов В. А. Ядерная политика США в XXI веке: преемственность и различия в подходах администраций Дж. Буша-мл., Б. Обамы и Д. Трампа // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. 2018. Т. 10. № 3. С. 3-47.

⁹² Parker Ph. M. The World Market for Nuclear Reactors: A 2007 Global Trade Perspective. ICON Group International, Inc., 2006. P. 56

Для того, щоб створити умови для розвитку ПРО, що відповідає новим загрозам, необхідно було позбутися від обмежень Договору 30-річної давності⁹³.

Переломний момент стався 11 вересня 2001 р. Терористична атака свідчила на користь позиції, займаної республіканцями з середини 1990-х рр. – противник дійсно глобальний, тому територія США потребує захисту. Крім того, супротивника підозрювали в прагненні отримати ЗМЗ та засоби його доставки. Фінансування програм ПРО було відновлено, а заяву президента про вихід з Договору 1972 Р. не викликало критики з боку Конгресу.

В результаті Міністерство оборони США направило «Огляд ядерної політики» в Конгрес.⁹⁴ Публічно «Огляд» був представлений міністром оборони Рамсфельдом 9 січня 2002 р. У доповіді підкреслювалося, що, незважаючи на змінний характер загрози, що відкриває можливості для подальших скорочень СНО, ядерна зброю зберігає свою фундаментальну роль в забезпеченні національної безпеки і повинна залишатися в основі військової могутності США.

Новою угодою щодо скорочення ядерних озброєнь став Договір про скорочення стратегічного наступального потенціалу (СНП). Договір був підписаний президентами США і РФ 24 травня 2002 р. Держави взяли на себе зобов'язання щодо зменшення рівня своїх стратегічних ядерних боєголовок до 1700-2200 одиниць. В цілому, договір значно поступався СНО-I і всього лише фіксував односторонні заяви глав держав. Недолік документа полягав у тому, що в ньому не були позначені ключові терміни. Крім цього, документ не конкретизував процедури знищення скорочених озброєнь.

Залишається відкритим питання про те, чи дійсно ядерне стримування послужило ключовим фактором у запобіганні прямого конфлікту між країнами в період «холодної війни». На думку дослідників, відсутність повномасштабної війни в Європі дійсно говорить про ефективність політики стримування⁹⁵. Крім

⁹³ Remarks by the President to Students and Faculty at National Defense University. Fort McNair. May 1, 2001//Weekly Compilation of Presidential Documents. 2001. Vol. 37. No 18. P. 685-688.

⁹⁴ Department of Defense. Nuclear Posture Review. December 2001. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/3109636/2001-Nuclear-Posture-Review.pdf> (дата звернення: 28.03.2021)

⁹⁵ Sagan S., Waltz K. The Spread of Nuclear Weapons: A debate renewed. N.Y. 2003. P. 138.

того, ядерна зброя захищає як від нападу із застосуванням ядерної зброї, так і звичайних озброєнь. Однак, для того щоб стверджувати, що політика стримування не допустила повномасштабної війни, необхідно продемонструвати докази того, що існувала реальна угроза. Крім цього, не дивлячись на те, що між СРСР і США не було прямого військового зіткнення, проте наявність ядерної зброї не перешкоджала конфліктам із застосуванням звичайних озброєнь. Можна припускати, що наявність ядерної зброї саме по собі може і не бути достатнім стримуючим фактором, тим більше в постбіполярному світі.

Із завершенням «холодної війни» утвердилася дискусія стосовно ядерного стримування, суть якої зводилася до питання про те, чи є дана концепція актуальною або ж вона потребує перегляду на увазі змін на міжнародній арені.

Незважаючи на ці дискусії, держави що володіють ядерною зброєю, до сих пір спираються на стримування у власних військових доктринах. Росія залишає за собою право застосувати ядерну зброю в разі застосування проти неї або її союзників зброї масового ураження, в тому числі і ядерного, а також в разі агресії проти Російської Федерації із застосуванням звичайної зброї, коли під загрозу постає існування держави⁹⁶.

Згідно «Огляду ядерної політики США», вони зобов'язуються не застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав є членами Договору про нерозповсюдження і виконують свої зобов'язання по ньому.

Держави, що володіють ядерною зброєю і країни, що порушують власні зобов'язання в цій сфері, зберігається вузьке коло надзвичайних ситуацій, при яких ядерний арсенал США служить для стримування нападу із застосуванням звичайної та іншої зброї. При цьому США підкреслюють, що вони будуть розглядати питання про застосування ядерної зброї виключно в надзвичайних ситуаціях для захисту ключових інтересів США і їх союзників.

Залишається питання про збиток. Але в силу того, що це поняття суб'єктивне, в РФ застосовують термін «заданий збиток». У кількох редакціях Воєнної

⁹⁶ Военная доктрина Российской Федерации, утв. 5.02.2010 // Сайт президента России. URL: <http://kremlin.ru/supplement/512> (дата звернення: 19.03.2021)

доктрини РФ вказується, що збиток від удару не обов'язково буде неприйнятним для противника, але буде симетричним того щоб забезпечити таке становище, коли очікувані втрати агресора перевищать передбачувану вигоду.

В кінці минулого століття керівництво двох країн виробило загальний підхід в області стратегічної стабільності. У заяві зазначалося, що стратегічна стабільність досягається за допомогою скорочення ядерних арсеналів, причому важливим фактором є усунення стимулів для нанесення удару першим, забезпечення високої виживаності ядерних сил і облік взаємозв'язку наступальних і оборонних озброєнь. Даний діалог і підтримку стабільності залишаються головною сферою взаємин між двома країнами і в наш час. зацікавленість РФ в даному діалозі пояснюється тим, що він підкріплює її важливий міжнародний статус як рівного партнера Сполучених Штатів. При цьому, основою стратегічного діалогу є прагнення обох держав до передбачуваності ситуації.

Дослідники вказують на те, що за період правління Дж. Буша-мол., двосторонні відносини між країнами увібрали негативних рис. Переговори щодо нового договору сприяли відновленню діалогу. Було відновлено верифікаційний режим, закладена основа для майбутнього діалогу. Це робить даний договір значним досягненням, незважаючи на те, що результати по скороченню малі. Однак з набранням чинності нового договору в двосторонніх відносинах залишається ряд невирішених проблем. Найважливіша з них – система ПРО США. Сполучені Штати обґрунтували вихід з договору його неактуальністю і серйозною перешкодою по обороні. за заявами США система ПРО потрібна для захисту від країн-вигнанців і вона ні в жодному разі не спрямована проти РФ.

Питання розвитку систем ПРО не тільки ускладнюють взаємини з РФ але і змушують задуматися про дестабілізуючим вплив оборонних коштів. Еволюція систем ПРО неминуче призведе до ерозії взаємного ядерного стримування, так як наступальних сил потенційного противника може просто не вистачити для подолання протиракетного бар'єру⁹⁷.

⁹⁷ Арбатов А.Г. Тактическое ядерное оружие: проблемы и решения. // Московский центр Карнеги. URL: <http://carnegie.ru/2010/05/05/ru-pub-40747>

Іншою не менш важливою проблемою є тактична ядерна зброя в Європі. Тут маються на увазі озброєння не охоплені договорами СНО і РСМД. За деякими джерелами США має в своєму розпорядженні близько 200 одиниць нестратегічного ядерної зброї в Європі⁹⁸. Як засоби доставки тактичної ядерної зброї використовуються носії подвійного призначення. Відповідно переговори про скорочення тактичної ядерної зброї складно поєднати з переговорами про стратегічні озброєння, так як дане скорочення не може бути виконано за допомогою ліквідації носіїв. Тактичний арсенал РФ викликає серйозне занепокоєння США, так як дає Росії перевага, а також збільшує ризики, пов'язані з ескалацією конфліктів, можливістю несанкціонованого застосування

У 2004 р. Росія погодилася ввести тимчасовий мораторій на постачання атомних технологій країнам, які не мають в своєму розпорядженні технологій замкнутого ядерного паливного циклу⁹⁹. У 2006 р. на саміті «вісімки» в Санкт-Петербурзі російська сторона виступила ініціатором дискусій з проблем безпечного розвитку атомної енергетики. Росія як один з ініціаторів прийняття Міжнародної конвенції ООН по боротьбі з актами ядерного тероризму (2005) з 1993 р. бере участь в розробці Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються у військових цілях.

Можна зробити висновок, що в результаті спільних дій в області контролю над ядерними озброєннями і роззброєння між державами, вдалося спочатку зупинити гонку озброєнь, а потім істотно скоротити ядерні запаси відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У ході аналізу, можна сказати, що принцип взаємного гарантованого знищення залишався ключовим в американській стратегії стримування до приходу в Білий дім Дж. Буша-молодшого. У вересні 2002 року була прийнята Стратегія національної безпеки США. Сполучені штати залишають за собою право наносити превентивні удари і починати попереджувальну війну. У документі термін

⁹⁸ Norris R.S., Kristensen H.M. US tactical nuclear weapons in Europe, 2011 // Bulletin of the Atomic Scientists, - 2011. Vol. 67. P. 64.

⁹⁹ Ежегодник СИПРИ-2004. Вооружения, разоружения и международная безопасность. М.: Наука, 2005. С. 859–893.

«preemption» перетворений у військово-політичний термін, який в російських виданнях часто перекладають як превентивні (дії) удари.

Однак, використання терміна «превентивні» в США уникають свідомо, оскільки доктрина «превентивної війни» була засуджена на Нюрнберзькому процесі як приховування агресії. В зв'язку з цим одним з основних положень документа можна вважати те, що він встановлює можливість застосування США військової сили, щоб попередити ворожі дії, навіть якщо напад на США в не готується, а буде діяти проти виникаючих загроз перш ніж вони повністю сформуються.

В цілому, США розширили існуючу стратегію стримування за рахунок залучення до її складу стратегічних оборонних засобів, стратегічної високоточної зброї і оголосивши про рішучість застосовувати її в попереджувальних діях, що і було реалізовано в Іраку, Югославії та Афганістані. Разом з цим не можна не відзначити, що ключові принципи взаємного гарантованого знищення і обмеженої ядерної війни зберігаються і до сих пір. Дана обставина підтверджується тим фактом, що США разом з певними договорами СНО-1 і СНП граничними рівнями ядерних озброєнь зберігає значний поворотний потенціал, який може бути задіяний в кризових ситуаціях. паралельно з масової розробкою і виробництвом високоточної зброї США намагаються знизити поріг застосування ядерної зброї за рахунок створення ядерних боезарядів надмалої потужності, що може з'явитися додатковим дестабілізуючим фактором в разі ескалації конфлікту. Розробка ядерних боеприпасів такого типу спрямована на трансформацію виключно стримує функції ядерної зброї і надання йому властивостей зброї бою і можливості реального застосування у війнах низької інтенсивності.

Розділ III. Трансформація підходів щодо застосування ядерної зброї Сполученими Штатами за президентства Барака Обама

3.1. Зміна доктринальних установок США в сфері ядерної політики

Барак Обама в ході виборчої кампанії поставив на перше місце в ядерній політиці проблеми протидії поширенню ядерної зброї (ЯЗ).

Забезпечити перевагу в умовах нових викликів адміністрації Обама було складніше, ніж в перші роки XXI століття. Перша адміністрація прийшла до влади в умовах рецесії – найглибшої кризи після «Великої депресії» 1929–1933 рр. Хоча економічна криза 2008–2009 рр. торкнулась не тільки США, забезпечення переваги в умовах ресурсних обмежень було непростим завданням. Рішення, знайдені новою адміністрацією – поширення і контррозповсюдження. Адміністрація обрала обидва рішення, які разом служили одній меті. Перша – забезпечення якісної переваги США над суперниками. Друга – якщо неможливо радикально наростити власні можливості США, треба зменшити можливості всіх інших учасників. В основі запропонованого радикального, підходу до ядерної політики лежало уявлення про багатовимірність могутності США і одновимірність можливостей їх суперників. Це уявлення існувало ще за попередників Обама і радикальна ініціатива нового президента мала цілий ряд попередників, які також виходили з того, що «обнулення» ядерного потенціалу змінить загальне співвідношення сил на користь США.

Протягом 20 років після закінчення «холодної війни» тема без'ядерного світу керівниками США не піднімалася. На початку 2009 р. сфера контррозповсюдження мала ще одну перевагу для демонстрації обіцяного Б. Обамою «нового початку» на фоні очевидних невдач Буша-молодшого. Серед яких найочевиднішим провалом політики республіканської адміністрації був вступ до «ядерного клубу» КНДР.

Першою реакцією американського істеблішменту на цю подію можна вважати публічний виступ республіканців (Г. Кіссінджер і Дж. Шульц) і демократів (У. Перрі та С. Нанн). 4 січня 2007 р., вони опублікували спільну статтю «Світ, вільний від ядерної зброї», що стала початком ініціативи «глобальний нуль». В ній

автори мотивували свою ініціативу тим, що «якщо не буде вжито термінових заходів, то Сполученим Штатам доведеться вступити в нову ядерну еру, яка буде більш хиткою, невизначеною і руйнівною, ніж «холодна війна»¹⁰⁰.

У зв'язку з цим вони пропонували такі кроки: відмову від утримання ядерних сил на високому рівні готовності; скорочення ядерних арсеналів у всіх державах, які ними володіють; повна ліквідація тактичної ядерної зброї (ТЯЗ); вступ в силу Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ); підвищення рівнів безпеки на об'єктах зберігання ЯЗ і ядерних матеріалів; зміцнення системи гарантій МАГАТЕ; глобальне припинення виробництва матеріалів, що розщеплюються; врегулювання регіональних конфліктів як передумова руху до без'ядерного світу.

У статті від 15 січня 2008 р. «Назустріч без'ядерному світу» було приділено особливу увагу двосторонньому скороченню стратегічних наступальних озброєнь (СНО) Росією і США, а також ліквідації (ТЯЗ). Автори також торкнулися проблеми взаємозалежності компонентів ядерної політики, зазначивши, що: «Зниження рівня напруженості з питання протиракетної оборони зробить більш імовірним прогрес в сфері взаємовідносин в ядерній галузі»¹⁰¹.

Можна говорити про існування в той період двопартійного консенсусу в оцінках значення загрози ядерного розповсюдження для національної безпеки США. Барак Обама в ході передвиборних дебатів в 2008 р. оцінював поширення ЯЗ, як «найважливішу зовнішньополітичну проблему»¹⁰². Його суперник на президентських виборах сенатор-республіканець Дж. Маккейн характеризував

¹⁰⁰ Schultz G. P., Perry W.J., Kissinger H. A., Nunn S. A World Free of Nuclear Weapons // The Wall Street Journal. - January 4, 2007. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB116787515251566636> (дата звернення: 27.03.2021)

¹⁰¹ Schultz G. P., Perry W.J., Kissinger H. A., Nunn S. Toward a Nuclear-Free World // The Wall Street Journal. - January 15, 2008. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB120036422673589947> (дата звернення: 27.03.2021)

¹⁰² The Democratic Debate in New Hampshire. Transcript // New York Times. - January 5, 2008. URL: http://www.nytimes.com/2008/01/05/us/politics/05text-ddebate.html?pagewanted_all (дата звернення: 11.04.2021)

процес ядерного поширення також, як «найбільшу загрозу, з якою стикається увесь світ»¹⁰³.

Крім підтримки з боку політиків минулого, аргументом на користь «глобального нуля» були зобов'язання США щодо Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), згідно зі статтею VI якого: «Кожен учасник Договору зобов'язується вести переговори про ефективні заходи щодо припинення гонки ядерних озброєнь в найближчому майбутньому і ядерному роззброєнні, а також про договір про загальне і повне роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем»¹⁰⁴.

Б. Обама закликав почати процес переходу до «глобального нуля» і запропонував ряд найближчих заходів, в тому числі укладення з Росією нового договору СНО і ратифікації Сполученими Штатами ДВЗЯВ. Він також додав, що «поки ядерна зброя існує, США будуть підтримувати надійний, безпечний і ефективний арсенал для стримування будь-якого агресора і забезпечення гарантій союзникам»¹⁰⁵. Положення пражської промови були відтворені в «Стратегії національної безпеки» 2010 р.¹⁰⁶

У Берліні президент виступив за досягнення домовленості з Росією про скорочення СЯС двох країн на третину в порівнянні з рівнем Пражського договору (приблизно 1000 боєзарядів)¹⁰⁷. Ця пропозиція не отримала підтримки з боку Москви. Ініціатива Обама, в час коли адміністрація проводила активні дії по створенню системи ПРО з глобальними можливостями, виглядала як спроба

¹⁰³ Remarks by John McCain on Nuclear Security. University of Denver, Colorado, May 27, 2008. URL: http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa_view&id_20163&prog_zgp&proj_znpp (дата звернення: 26.03.2021)

¹⁰⁴ Договор о нераспространении ядерного оружия. Статья VI. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml (дата звернення: 24.03.2021)

¹⁰⁵ Remarks by President Barack Obama . Hradčany Square. Prague, Czech Republic. April 5, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered> (дата звернення: 24.03.2021).

¹⁰⁶ National Security Strategy. May 2010. URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf> (дата звернення: 26.03.2021).

¹⁰⁷ Remarks by President Obama at the Brandenburg Gate, Pariser Platz - Berlin, Germany. June 19, 2013. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/06/19/remarks-president-obama-brandenburg-gate-berlingermany> (дата звернення: 01.04.2021).

розірвати зв'язок контрстримування і «глобального нуля». ПРО ставала перешкодою на шляху глибоких скорочень ЯЗ. Існувала небезпека, що на певному етапі виникне ситуація, коли навіть обмежена система ПРО в поєднанні з засобами контрстримування зможе «обнулити» ядерні можливості однієї зі сторін.

Напрацювання Р. Гейтса лягли в основу умовно прийнятої адміністрацією Б. Обама стратегії мінімального стримування (*minimal deterrence*). Основні ідеї її були запропоновані американськими експертами навесні 2009 р.

Надалі вони в модифікованому вигляді використовувалися в програмних документах з ядерної стратегії США 2010-2011 рр. Її основу складає ряд пріоритетних напрямків:

1. Розвиток протиракетних технологій;
2. Розвиток високоточної зброї в неядерному оснащенні;
3. Скорочення СЯС за допомогою складування, а не скорочення ядерних боєзарядів;
4. Скорочення ТЯЗ при одночасному збереженні американської ядерної присутності на території союзників¹⁰⁸.

Стратегія мінімального стримування передбачає багатоваріантність дій. Американські СЯС залишаються націленими на різні типи стратегічних об'єктів потенційних супротивників. Ядерне планування стали орієнтувати на модель радикального скорочення ядерних потенціалів всіх ядерних держав. 8 квітня 2009 р. експерти Федерації американських вчених (*Federation of American Scientists*) висунули концепцію мінімального стримування (*minimal deterrence*). Документ передбачав: скорочення на 75% ядерних потенціалів Росії і Сполучених Штатів; зниження контрсилових можливостей американських СЯС; перенацілювання СЯС на ключові об'єкти військової та економічної інфраструктури супротивників; модернізація решти стратегічного потенціалу.

¹⁰⁸ Kristensen H. M., Norris R. S., Oelrich I. From Counterforce to Minimal Deterrence: A New Nuclear Policy on the Path Toward Eliminating Nuclear Weapons. Occasional Paper. April 2009. No 7. URL: http://www.fas.org/pubs/_docs/OccasionalPaper7.pdf. (дата звернення: 01.04.2021).

Офіційно міністерство оборони США не прийняло концепцію мінімального стримування. Але розробки були враховані апаратом Р. Гейтса. Опублікований в квітні 2010 р. «Огляд ядерної політики США»¹⁰⁹ являв собою поєднання традиційних і нових компонентів концепцій ядерного стримування.

На цій основі адміністрація Барака Обама спробувала виробити дві оперативні концепції наступального стримування.

1. «Концепція швидкого глобального удару» (Prompt Global Strike – ШГУ). Датою її запуску прийнято вважати 24 жовтня 2008 року, коли прес-секретар ВПС США М. Донлі оголосив про створення командування глобальних ударів (КДУ). Воно повинно було «забезпечувати стратегічне ядерне стримування і операції по здійсненню глобальних ударів». В ідеалі функції ШГУ – доповнювати з'єднання сил передового розгортання, експедиційних повітряних сил і авіаносних ударних груп. Адміністрація Б. Обама, яка прийшла до влади в січні 2009 року, продовжила розвиток цієї ініціативи. Офіційно про запуск програми Білий дім оголосив 28 лютого 2010 року.

2. «Третя стратегія компенсації». Термін стратегія компенсації ввів в 1991 р. майбутній міністр оборони США Вільям Перрі. У квітня 2013 року Рада директорів Центру за нову американську безпеку очолив Р. Уорк, затверджений президентом Б. Обамою. Саме він на офіційному рівні запропонував термін «третя стратегія компенсації».

У Стратегії національної безпеки США 2015 затверджувалося: «Ми будемо захищати наші інвестиції в базові сили і засоби, такі як сили ядерного стримування, а також нарощувати інвестиції в ключові сфери, такі як кіберпростір; космічні технології і засоби розвідки. Ми будемо розвивати нашу наукову і технологічну бази для забезпечення переваги в можливостях, необхідних для досягнення перемоги над будь-яким противником»¹¹⁰. У «Національній військовій стратегії»

¹⁰⁹ Nuclear Posture Review Report. April 2010. URL: <http://www.defense.gov/NPR/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf> (дата звернення: 01.04.2021).

¹¹⁰ National Security Strategy of the United States of America. 6 February, 2015 URL: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015> (дата звернення: 01.04.2021).

США, поширення технологій позначено в якості одного з трьох найважливіших рис сучасної стратегічної ситуації, поряд з глобалізацією і демографічними зрушеннями¹¹¹. Центром цієї концепції має стати ідеологія придушення систем ППО, які за минулі чверть століття були значно модернізовані. Одним з таких напрямків є концепція «рою» (swarm)¹¹². Безпілотники нового покоління, атакуючи подібно бджолиному рою, зможуть руйнувати сучасні інтегровані системи ППО. Знищення «рою» завдяки мережевій організації управління і інформаційній взаємодії всередині нього буде вкрай складним завданням. Ця концепція може стати одним з найсерйозніших викликів для країн, що володіють потужними системами ППО, включаючи КНР і Росію.

У Хіросімі, за п'ять місяців до нових президентських виборів, Обама визнавши невдачу своїх спроб в просуванні до «глобального нуля», закликав наступне покоління політиків висувати нові ініціативи в інтересах досягнення без'ядерного світу¹¹³.

Ядерна стратегія США за президентства Барака Обами зберігає багатоваріантивність характеру ядерного планування. Це дозволяє командуванню ЗС сил США наносити в разі необхідності ядерні удари, як по всьому стратегічному потенціалу, так і за вибірковими об'єктами протилежного боку, включаючи її СЯС. У нових умовах сучасні кількісні потоки американських СЯС стають надлишковими. Перед американським ядерним плануванням з'являється нова мета: привести кількісні показники СЯС у відповідність з новими завданнями. У цьому сенсі стратегія «наступального стримування» поки знаходиться в процесі становлення.

¹¹¹ National Military Strategy of the United States of America. June 2015 URL: http://www/jcs/mil/Portals/36/Documents/Publications/National_Military_Strategy_2015/pdf/1fnf pdthytyyz^ 01/04/2021.

¹¹² Scharre P. Robotics on the Battlefield. Part II: The Coming Swarm. / Center for a New American Security. October 15, 2014. URL: http://www.cnas.org/sites/default/files/publications-pdf/CNAS_TheComingSwarm_Scharre.pdf (дата звернення: 01.04.2021).

¹¹³ Remarks by President Obama and Prime Minister Abe of Japan at Hiroshima Peace Memorial. Hiroshima, Japan May 27, 2016. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/05/27/remarks-president-obama-andprime-minister-abe-japan-hiroshima-peace> (дата звернення: 01.04.2021).

3.2 Ядерне стримування і контр-стримування США

Підтвердженням первісної рішучості щодо скорочень ЯЗ став початок діалогу з Росією по скороченню і обмеженню стратегічних наступальних озброєнь (СНО). Через три місяці після пражської промови, під час візиту президента Б. Обами у Москву в липні 2009 р. президентами двох країн було підписано «Спільне розуміння з питання про подальші скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь»¹¹⁴. Швидкість, з якого боку рухалися до нової угоди, була обумовлена тим, що 4 грудня 2009 р. минав термін дії Договору СНО-1, і припинялися всі передбачені ним заходи контролю.

Незважаючи на зафіксований загальний підхід до зниження кількості СНО (500 – 1100 носіїв і 1500 – 1675 зарядів), розбіжності між сторонами були досить великі. Росія, зокрема, наполягала на включенні в договір визнання взаємозв'язку наступальних, оборонних озброєнь і облік крилатих ракет морського базування (КРМБ). У результаті укласти новий договір до закінчення терміну дії договору СНО-1 не вдалося. Компромісні рішення вдалося виробити тільки в лютому наступного року.

В результаті 8 квітня 2010 року у Празі був підписаний Договір про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО). Новий договір служив свідченням прихильності двох країн зобов'язаннями по статті VI ДНЯЗ.

Кількість боєзарядів у кожної сторони скорочувалася на третину в порівняно з Договором СНП 2002 р. – до 1550, а носіїв – більш ніж в два рази в порівнянні з СНО-1 – 800 розгорнутих і нерозгорнутих¹¹⁵. Договір встановлював контроль за переобладнаними в носії звичайні озброєння підводними човнами і бомбардувальниками, з тим, щоб не допустити їх повернення в носії ЯЗ. Термін дії

¹¹⁴ Спільне розуміння з питання про подальші скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Підписано в Москві 6 липня 2009 р. URL: <http://kremlin.ru/supplement/36> (дата звернення: 11.04. 2021)

¹¹⁵ Договір між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО). Підписано в Празі 8 квітня 2010 р. URL: <http://kremlin.ru/supplement/512> (дата звернення: 24.03.2021)

ДСНО був розрахований на десять років з можливістю продовження за рішенням сторін ще на п'ять років.

У преамбулі нового договору було відзначено його зв'язок з ідеєю руху в напрямку «глобального нуля» як прагнення сторін «зберегти спадкоємність поетапного процесу скорочення і обмеження ядерних озброєнь і надати йому імпульс в умовах підтримки збереження і безпеки ядерних арсеналів, а також з метою розширення цього процесу в майбутньому, включаючи надання багатостороннього характеру»¹¹⁶.

Щодо проблеми ПРО був зафіксований компроміс. З одного боку, зазначалося «наявність взаємозв'язку між стратегічними наступальними озброєннями і стратегічними оборонними озброєннями. Важливість цього взаємозв'язку в процесі скорочення стратегічних ядерних озброєнь». Але в той же час текст зазначав позицію США згідно якої «нинішні стратегічні оборонні озброєння, не підривають життєздатність і ефективність стратегічних наступальних озброєнь».

Аналізуючи результати розгляду в Сенаті Договору СНП в березні 2003 р. (95 «за», 0 «проти»¹¹⁷), сподівалася на швидку ратифікацію нового договору і розраховувала повернутися до ратифікації ДВЗЯВ.

Противники угоди, в розрахунку на майбутні вибори, обрали тактику затягування розгляду. Відбулося 22 слухання, і у вересні комітет з міжнародних відносин проголосував за ратифікацію. Голосування Сенату відбулося 22 грудня 2010 року та принесло результат (71 «за», 26 «проти»)¹¹⁸. Лише 13 сенаторів республіканців проголосували за ратифікацію, погодившись з адміністрацією про

¹¹⁶ Договір між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО). Підписано в Празі 8 квітня 2010 р. URL: <http://kremlin.ru/supplement/512> (дата звернення: 24.03.2021).

¹¹⁷ On the Resolution of Ratification (Treaty Document 107-8 Resolution of Ratification). March 6, 2003. Vote Summary. URL: https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_lists/roll_call_vote_cfm.cfm?congress=108&session=1&vote=00043 (дата звернення: 11.04.2021).

¹¹⁸ On the Resolution of Ratification (Resolution of Advice and Consent to Ratification As Amended (Treaty Doc. 111- 5). December 22, 2010. Vote Summary. URL: https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_lists/roll_call_vote_cfm.cfm?congress=111&session=2&vote=00298 (дата звернення: 11.04.2021).

те, що договір відповідає національним інтересам США. У той же час 18 сенаторів з числа противників ратифікації в 2003 р. підтримували Договір СНП. Очевидно, що до Договору СНП претензій не було, а новий ДСНВ викликав опір, незважаючи на те, що і він містив приховані переваги для США. Таким чином, розрахунки адміністрації Обама не виправдалися – необхідний мінімум був перевищений на 4 голоси, і повернення до ратифікації ДВЗЯВ при такій розстановці сил загрожувало політичною поразкою. Адміністрація вирішила не ризикувати своєю репутацією.

Вирішення долі ДВЗЯВ була важливим етапом перш за все тому, що цей документ пов'язує два вимірювання ядерного розповсюдження – вертикальне і горизонтальне. З одного боку – випробування необхідні для перевірки нових конструкцій ЯЗ і без них неможливо якісне вдосконалення ядерних арсеналів. З іншого боку – тільки через випробування лежить шлях в «ядерний клуб» для нових його членів. При цьому простого виготовлення ядерного вибухового пристрою недостатньо для здійснення політики стримування. Для створення транспортабельних боєприпасів потрібно проведення додаткових випробувань. На останню обставину зверталася увага в доповіді, що вийшла в березні 2012 р. під егідою Національної академії наук¹¹⁹. Для існуючого американського арсеналу нові випробування були не потрібні, а «пороговим» державам і новим членам «ядерного клубу» вони необхідні для створення нових конструкцій компактних зарядів, які можна буде встановлювати на ракети. З цього випливало, що якнайшвидша глобальна заборона ядерних випробувань відповідала інтересам національної безпеки США.

В адміністрації Б. Обама доповідь отримала високу оцінку і використовувався для роботи в Конгресі, але співвідношення сил в Сенаті не дозволяла розраховувати на успіх. На виборах 2014 р. республіканці після восьмирічної перерви повернули собі контроль над Сенатом і шансів виконати одну з празьких обіцянок у президента не залишилося.

¹¹⁹ The Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty: Technical Issues for the United States. Washington, DC: The National Academies Press 2012. URL: <https://www.nap.edu/catalog/12849/the-comprehensive-nuclear-test-ban-treaty-technicalissues-for-the> (дата звернення: 24.03.2021)

У празькій промові Обама крім ДВЗЯВ назвав два пріоритетних напрями в просуванні до кінцевої мети «глобального нуля»: висновок Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються і зміцнення режиму ДНЯЗ. На першому з них зусилля адміністрації закінчилися провалом – всі спроби вивести з глухого кута переговори в рамках Конференції ООН були безуспішними¹²⁰. Друге передбачало, насамперед, нейтралізацію ядерних амбіцій Ірану і КНДР і зміцнення системи гарантій МАГАТЕ. Відносно КНДР Обама в Празі згадав необхідність жорстких заходів, щодо Ірану – м'який підхід, «залучення в діалог на основі взаємних інтересів і взаємної поваги»¹²¹. Результати політики Обама були не так однозначні, як у Буша-молодшого.

Барак Обама не вдалося досягти цілей, поставлених в 2009 р. Можна говорити про дзеркальне відображення ситуації 1950-х рр. – вдосконалення звичайних збройних сил США спонукають держави, що входять в число їх противників, нарощувати зусилля для придбання власного ракетно-ядерного потенціалу.

До таких наслідків вела, зокрема, прийнята адміністрацією Обама «третя стратегія компенсації» (ТСК). Підхід президента Ейзенхауера був названий «першою стратегією компенсації» і передбачав нарощування можливостей за рахунок розширення номенклатури ядерних зарядів – від потужних водневих бомб до тактичного ЯЗ – і диверсифікації засобів їх доставки. «Другу стратегію компенсації», здійснювала адміністрація президента Картера, хоча її витоки знаходяться в експертних опрацюваннях 1973-1974 рр. Її зміст у якісному вдосконаленні ядерної зброї за рахунок впровадження інформаційних технологій.

ТСК дозволяла вирішити протиріччя між політичною обіцянкою Обама не створювати нового ЯЗ і завданнями забезпечення якісної переваги США. Розглядаючи проголошене в квітні 2009 р. «обнулення» ядерного арсеналу

¹²⁰ Сурчина С.І. Проблема контролю над оборотом матеріалів, що розщеплюються в світовій політиці: дисертація кандидата політичних наук : 23.00.04. М., 2014. 178 с.

¹²¹ Remarks by President Barack Obama . Hradcany Square. Prague, Czech Republic. April 5, 2009. URL:<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered> (дата звернення: 27.03.2021)

адміністрація Обама взяла курс на забезпечення переваги за рахунок якісних параметрів. При цьому зростання контрсилових можливостей ядерних сил забезпечувалися головним чином за рахунок інформаційних технологій – нових можливостей зі збору даних про об'єкти противника і зростання точності доставки боєприпасів до цілей. Нові технології давали можливість нарощувати якісні показники конструкцій ЯЗ і засобів їх застосування за рахунок неядерних компонентів. При цьому не було необхідності створювати нові конструкції ядерних вузлів, що вимагало б проведення випробувань і порушення ДВЗЯВ.

Американські дослідники, починаючи з 2006 р. виступали з роботами, в яких доводили можливість нанесення удару по СЯС Росії. Так, наприклад, К. Лібер і Д. Прес аргументували свої висновки підвищенням можливостей збору інформації від різних джерел, що збільшують ймовірність визначення точного місця розташування мобільних пускових установок і підводних човнів в підводному положенні, а також вказували на можливості обробки великих масивів інформації в реальному масштабі часу¹²². Аналогічно виступали О. Лонг і Б. Грін¹²³.

В результаті модернізації існуючих боєголовок різко зріс контрсиловий потенціал морської складової американських СЯС США, що отримала можливість з більшою впевненістю вражати укріплені об'єкти (шахтні пускові установки МБР, командні пункти та ін.)¹²⁴. Установка модуля управління на ядерні авіабомби вільного падіння B61-12 з наданням «проникаючої здібності» забезпечує необхідну гнучкість застосування в інтересах стримування і контррозповсюдження¹²⁵. В результаті США отримали перший високоточний ядерний боєприпас, причому

¹²² Lieber K.A., Press D.G. The rise of us nuclear primacy. // Foreign Affairs. - 2006. Vol. 85. No. 2. - P. 42–54; Lieber K.A., Press D.A. The nukes we need: preserving the American deterrent // Foreign Affairs. - 2009. Vol. 88. No. 6. P. 39–51; Lieber K.A., Press D.G. The new era of counterforce: technological change and the future of nuclear deterrence // International Security. 2017. Vol. 41. No. 4. P. 9–49.

¹²³ Long A., Green B. Stalking the secure second strike: intelligence, counterforce, and nuclear strategy // The Journal of Strategic Studies. 2015. Vol. 38. Nos. 1–2. P. 38–73.

¹²⁴ Kristensen H.M., McKinzey M., Postol Th.A. How US nuclear force modernization is undermining strategic stability. The burst height compensation super-fuze // The Bulletin of Atomic Scientists. - 1 March, 2017. URL: <https://thebulletin.org/how-us-nuclear-force-modernization-undermining-strategic-stability-burst-height-compensatingsuper10578> (дата звернення: 19.04.2021)

¹²⁵ Kristensen H.M. Capabilities of B61-12 nuclear bomb increase further // FAS Strategic Security Blog. - October 30, 2013. URL: <https://fas.org/blogs/security/2013/10/b61-12hearing/> (дата звернення: 01.04.2021)

універсальний по носіям: він увійде в боєкомплект літаків як стратегічної так і тактичної авіації. Це служить ще одним свідченням розмивання межі між «стратегічним» і «нестратегічним» ЯЗ і створює додаткові можливості для обходу угод по СНО.

З прийняттям B61-12 на озброєння зростала роль авіаційного компонента ядерних сил США. Це збільшує контрсилові здібності, які будуть поєднуватися з головною перевагою пілотованої авіації – пошуку і атаки незапланованих цілей.

ТСК дозволяла реалізувати ще одну політичну обіцянку Обама – знизити роль ЯЗ в забезпеченні безпеки США. Але це було результатом відображення об'єктивної тенденції до зростання можливостей неядерних засобів ураження, забезпечуваних новими технологіями, насамперед за рахунок досягнень в ІКТ, завдяки яким неядерні засоби в ще більшому ступені можуть брати на частину завдань СЯС.

Слід також зазначити, що розробка ТСК адміністрацією Обама носила частково вимушений характер. Після прийняття в 2011 р. закону «Про контроль над бюджетом»¹²⁶ ресурсні обмеження стали потужним стимулом для пошуку шляхів забезпечення технологічної переваги США у військовій сфері.

На думку адміністрації Обама, навіть в умовах економії коштів Сполучені Штати повинні мати максимально можливі відносні переваги над будь-яким іншим суб'єктом світової політики. Із цього випливало, що одним із головних завдань США стає знецінення тих переваг, якими можуть володіти суперники¹²⁷. Саме необхідністю вирішення цього завдання можна пояснити вибір терміна «offset» в назві стратегії – знецінити переваги опонентів США за допомогою нових технологічних можливостей.

¹²⁶ Budget Control Act of 2011. Public Law 112–25. August 2, 2011. URL: <https://www.congress.gov/112/plaws/publ25/PLAW-112publ25.pdf> (дата звернення: 11.04.2021)

¹²⁷ Кокошин А.А., Бартенев В.И., Веселов В.А. Подготовка революции в военном деле в условиях бюджетных ограничений: новые инициативы Министерства обороны США // США - Канада: экономика, политика, культура. – 2015. № 11 (551). С. 3-22.

У Центрі нової американської безпеки (Center for New American Security, CNAS)¹²⁸, Голова Ради директорів якого Р. Уорк в лютому 2014 р. був призначений першим заступником міністра оборони США, після чого ТСК набула характеру офіційної концепції військового відомства.

Роз'яснюючи в публічних виступах нову стратегію, Уорк відзначав, що, внаслідок горизонтального поширення технологій «озброєнні сили США зіткнуться з противником, що володіє арсеналом передових технологій, здатних нівелювати американську технологічну перевагу, і Сполучені Штати втратять доступ до можливості оперативного маневру»¹²⁹.

Для того, щоб запобігти виникненню подібного сценарію і була покликана ТСК за допомогою просування передових технологій, які будуть забезпечувати США, їх партнерам і союзникам військову перевагу при проведенні операцій проти «рівного і майже рівного суперника» (peer and near-peer competitor)¹³⁰. Останнє уточнення показує, що до середини другого президентського терміну Обама коло потенційних супротивників США вже істотного відрізнялося від того, що було отримано «у спадок» від Буша-молодшого.

Ідеї ТСК були чисто відомчими, а знаходили відображення в документах на вищому політичному рівні. «Стратегія національної безпеки» в лютому 2015 р. декларувала: «Ми будемо розвивати нашу наукову і технологічну бази для забезпечення переваги в можливостях, необхідних для досягнення перемоги над будь-яким противником»¹³¹. Ідеї збереження американського лідерства та забезпечення відриву США від суперників знаходили також підтримку в Сенаті, не

¹²⁸ Brimley S., Fitzgerald B., Sayler K. Game changers. disruptive technology and U.S. defense strategy // Center for a New American Security. September 2013. URL : http://www.cnas.org/files/documents/publications/CNAS_Gamechangers_BrimleyFitzGeraldSayler_0.pdf (дата звернення: 10.04.2021)

¹²⁹ National Defense University Convocation. As Prepared for Delivery by Deputy Secretary of Defense Bob Work. National Defense University, Washington, DC. August 5, 2014. URL: <https://dod.defense.gov/News/Speeches/SpeechView/Article/605598/> (дата звернення: 11.04.2021)

¹³⁰ Long Range Research and Development Plan (LRRDP) Request for Information. December 2014. URL: <http://online.wsj.com/public/resources/documents/offsetrfi1203.pdf> (дата звернення 01.04.2021)

¹³¹ National Security Strategy. February 2015. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (дата звернення: 08.04.2021).

дивлячись на те, що він контролювався тоді опозицією. ТСК прийшла на зміну «нової тріаді» Буша-молодшого в забезпеченні ескалаційного домінування, в тому числі в частині матеріального наповнення концепції ШГУ.

Адміністрація Обама успадкувала від Буша-молодшого не тільки нову тріаду, а також програми нестратегічних ядерних сил, системи управління і зв'язку, також всього ядерного комплексу з його дослідним, виробничим і випробувальним компонентами. До цього числа входить розробка нової ПЛ типу «Колумбія», збройної БРПЛ D5LE (у подальшому «Трайидент»), нова МБР для заміни «Мінітмен III», бомбардувальники B-21, нові крилаті ракети¹³².

Нова МБР під позначенням GBSD (Ground Based Strategic Deterrent) за попередніми планами повинна була надійти на озброєння в 2018 р., але сумніви і суперечки щодо вигляду нового наземного ракетного комплексу тривали до кінця терміну повноважень Буша-молодшого. Лише в червні 2014 р. був випущений підсумковий звіт з аналізом альтернатив, однак в підсумку ВПС видали перший запит на пропозиції промисловості тільки в липні 2016 р., а терміни початку розгортання були перенесені на січень 2029 р.¹³³

У морському СЯС розробляються одночасно нова (підводна лодка) ПЛ і нові балістичні ракети підводних лодок (БРПЛ). Контракт на розробку і будівництво нових ПЛ під умовним позначенням SSBN (X) був укладений ВПС США з суднобудівною корпорацією «Дженерал дайнемікс». Човен мав нести на третину менше БРПЛ, ніж «Огайо» (16 замість 24). Назва головного човна була присвоєна на честь федерального округу Колумбія, її закладка запланована на 2021 року, а вступ до лави – на 2031 р.

У 2013 р. було розпочато розробку нової крилатої ракети повітряного базування великої дальності під позначенням LRSO (Long Range Stand Off).

¹³² Statement by President Barack Obama on the Release of Nuclear Posture Review. April 6, 2010. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/statement-president-barack-obama-release-nuclear-posturereview> (дата звернення: 28.03.2021).

¹³³ Ground Based Strategic Deterrent. URL: <http://sts-llc.com/innovative/systems-engineering/nuclear-deterrence-icbmcompetencies/ground-launched-nuclear-missile-history/ground-based-strategic-deterrent-gbsd-history/> (дата звернення: 08.04.2021).

Носіями ракети повинні стати перспективний бомбардувальник B-21, а також B-52. Всього передбачалося виготовити від 1000 до 1100 ракет. Висока вартість і неочевидні переваги неодноразово стали приводом для критики проекту. Принципове рішення про створення нової КР для заміни ALCM було прийнято ще адміністрацією Буша-молодшого в 2007 р., до кінця повноважень Обама залишалися сумніви в доцільності створення LRSO. В «Огляді ядерної політики» 2010 року була поставлена задача оцінити доцільність заміни ALCM¹³⁴. У березні 2014 р. міністерство оборони прийняло рішення відкласти підписання контракту на три роки, тобто передати це на розсуд нової адміністрації. У жовтні 2015 р. до президента Обама публічно звернулися колишній міністр оборони У. Перрі та колишній заступник міністра з питань ядерної політики Е. Вебер із закликом закрити програму. Президент, однак, такого рішення не прийняв, передавши його на розсуд свого наступникам.

Підводячи підсумок розгляду еволюції ядерної політики адміністрації Б. Обама, можна зробити наступні висновки. В основі викладеного в праській промові президента нового, радикального, підходу до ядерної політики лежало уявлення про багатовимірність могутності США і одновимірної можливості їх супротивників. Це уявлення існувало задовго до Обама і радикальна ініціатива президента мала цілий ряд попередників, також виходили з того, що «обнулення» ядерних потенціалів змінить загальне співвідношення сил на користь США.

Підтвердженням рішучості адміністрації йти на шлях скорочень ЯЗ став початок нового діалогу з Росією, який завершився підписанням 8 квітня 2010 р. нового Договору СНО. В сфері протидії горизонтального поширення результати політики Обама були не так однозначні, як у Буша-молодшого на корейському напрямку адміністрація поєднувала санкційний тиск з в цілому невдалими спробами дипломатичним шляхом повернути КНДР за стіл переговорів. Інших результатів демократичної адміністрації вдалося домогтися на іранському

¹³⁴ Nuclear Posture Review Report. Washington, DC: Department of Defense, April 2010. URL: https://www.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/NPR/2010_Nuclear_Posture_Review_Report.pdf (дата звернення: 11.04.2021).

напрямку, але лише в результаті зусиль багатосторонньої дипломатії. В цілому Б. Обамі не вдалося досягти поставлених в 2009 р. цілей і віддалили заявлений їм ідеал досягнення без'ядерного світу.

Прийнята адміністрацією Обами «третя стратегія компенсації» посилила попередні тенденції до розмивання межі між ядерними і звичайними засобами озброєння. В результаті відбувається настільки глибока інтеграція ЯЗ з іншими факторами сили (ПРО, СОТ, космічні засоби, кіберзброя) що робить вкрай низькою вірогідність досягнення «ядерного нуля» в доступній для огляду перспективі.

Розроблена адміністрацією Буша-молодшого концепція ШГУ збереглася при його наступнику, але стала вирішувати більш обмежене коло завдань, одночасно демонструючи виконання політичного завдання сформульованої в виступах Обами і «Огляді ядерної політики» – зниження ролі ЯЗ в забезпеченні національної безпеки США.

Висновки

Після закінчення «холодної війни» ядерний фактор не дозволив світовій політиці стати повністю однополярною. У 1990-ті рр. Росія змушувала рахуватися з собою в силу наявності потенціалу ядерного стримування. Одним з головних напрямків боротьби за однополярний світ з середини 1990-х рр. стало контррозповсюдження.

Після закінчення «холодної війни» зниження ролі ЯЗ в забезпеченні національної безпеки США відображало кількісну сторону проблеми, обумовлену реалізацією договорів СНО-1 і СНО-2. З якісної точки зору роль ЯЗ не тільки не зменшилася, але, навпаки, зросла, тому що на нього додатково було покладено вирішення завдань контррозповсюдження. В рамках цього підходу вже в 1990-ті рр. проявилася тенденція до стирання межі між стратегічною і нестратегічною ЯЗ, яка розвинулася при адміністрації Дж. Буша-мол. Започаткована США в першому десятилітті ХХІ ст. спроба повернутися до проекту однополярного світу знову виявилася невдалою.

Ядерні випробування в Індії і Пакистані проведені в кінці 1990-х рр. в КНДР і Ірані дозволили ряду авторів заявити про настання «другого ядерного століття». Хоча правомірність використання даного терміна викликає сумніви, слід визнати, що вступ до «ядерного клубу» і наближення до його порогу держав з іншою стратегічної культурою, які не пройшли через період «холодної війни», може суттєво вплинути на воєнно-політичні відносини в регіонах і впливати на всю систему стратегічної стабільності.

В ХХІ ст. нові тенденції розвивалися в технологічній сфері, що знаходило відображення в ядерній політиці адміністрацій Буша-молодшого і Барака Обами. У 2002 р. в документах з'явилося поняття «нової тріади», що відображало грані – між ЯЗ і звичайною зброєю, між наступальними засобами і обороною, між стратегічною і тактичною ЯЗ. Прийнята адміністрацією Обами «третя стратегія компенсації» посилила названі тенденції. В результаті відбувається глибока інтеграція ЯЗ з іншими факторами сили (ПРО, СОТ, космічні засоби, кіберзброя)

що робить вкрай низькою ймовірність досягнення «ядерного нуля» в доступній для огляду перспективі.

Концепція ШГУ зайняла місце, що забезпечує ескалаційне домінування США. Його потенціал знижує необхідність застосування ЯЗ в регіональних конфліктах, в випадках, якщо звичайні озброєння не можуть впоратися з поставленими завданнями. Розроблена адміністрацією Буша-молодшого, концепція збереглася за його наступником, але стала вирішувати більш обмежене коло завдань. Також демонструвалося виконання політичного завдання сформульоване у виступах Обама і «Огляді ядерної політики» – зниження ролі ЯЗ в забезпеченні національної безпеки США. Важливу роль засоби ШГУ були покликані відігравати на початковій стадії конфлікту, вражаючи обмежену кількість ключових цілей противника, що має забезпечити необхідний часовий інтервал для розгортання і зосередження основних сил. Вироблений адміністрацією Б. Обама перегляд поглядів на завдання ШГУ, в результаті чого, незважаючи на збереження в назві терміна «глобальний», акцент був перенесений на «регіональні» дії, в кінцевому рахунку і привів до відмови США від ДРСМД.

В основі політики щодо Росії лежала модель ядерного стримування останніх півтора десятиліть «холодної війни». Основні його положення були викладені в «доктрині Шлесінджера», яка передбачала нанесення удару, який був би відчутним для противника настільки, щоб примусити його до політичного компромісу, але не настільки, щоб спонукати його до ескалації.

Внесок ПРО в ескалаційне домінування не настільки помітний, але здатність відобразити відповідні дії противника, заздалегідь ослаблені контрсиловим ударом. Вихід США з Договору по ПРО в 2002 р. став рішучим кроком в цьому напрямку. Протягом наступного десятиліття в Вашингтоні зберігався певний оптимізм щодо ПРО, заснований не стільки на досягнення в створенні технологій, скільки на обмежених можливостях потенційних супротивників США.

Відмінністю політики контррозповсюдження адміністрації Джорджа Буша-молодшого від всіх попередніх була зміна об'єкта впливу. До цього в документах адміністрацій (до Б. Клінтона включно) йшлося про боротьбу зі зброєю і засобами

її доставки. Джордж Буш-молодший в своїй «Стратегії боротьби з ЗМЗ» оголосив, що метою є не зброя, а ті, хто прагне до її створення, тобто мова йшла про зміну режимів в державах. Визначивши «вісь зла» в посланні президента Конгресу в січні 2002 р, адміністрація Буша-молодшого приступила до реалізації сформульованої програми силового роззброєння і зміни режимів в трьох країнах, що мають важливе значення для балансу сил в ключових для США регіонів. Адміністрація Обама продовжила цю лінію, почавши з спроби зміни режиму в Ірані в 2009 р. Після невдачі тема зміни режимів як умови вирішення проблем контррозповсюдження була виключена з відкритих документів і публічних виступів офіційних осіб.

Результати політики контррозповсюдження до кінця другого президентського терміну Джорджа Буша-молодшого були направлені в формальній ліквідації двох неіснуючих програм в Іраку та Лівії, провал на корейському напрямку, що виразилося у вступі КНДР до «ядерного клубу» і зупинки навколо ядерної програми Ірану. Це істотно вплинуло на розстановку пріоритетів ядерної політики наступної адміністрації.

Невдача політики контррозповсюдження адміністрації Буша-молодшого стимулювала спробу Барака Обама виключити ядерний фактор зі світової політики за допомогою «глобального нуля», результатом якого повинно було стати посилення тенденції до однополярності в світовій політиці. Спроба виявилася невдалою. Роль неядерних факторів – ударних засобів в неядерному оснащенні і ПРО в сучасних умовах занадто велика, щоб вольовим рішенням виключити ядерний фактор зі світової політики XXI ст.

Після невдачі з ідеєю «глобального нуля» адміністрація Обама прийняла рішення про перенесення центру ваги в Азію і нарощуванні військових можливостей США. Цей зсув стався не відразу, а лише після офіційного завершення «глобальної війни з терором». Лише в кінці 2011 р. про це було оголошено публічно, а в документах почали відбиватися нові пріоритети. По суті, це рішення не було оригінальною розробкою адміністрації Обама, а поверненням на той шлях, за яким адміністрація Дж. Буша-мол. починала йти до 11 вересня 2001 року, витoki якого знаходяться в напрацюваннях 1990-1992 р. адміністрації Дж.

Буша. Одним з наслідків «перенесення центру ваги» було принципове рішення про вихід з ДРСМД, прийняте в 2013-2014 рр., але реалізацію якого Обама залишив своєму наступнику.

Незважаючи на певні відмінності в підходах адміністрацій Білла Клінтона, Дж. Буша-молодшого і Б. Обама до оцінки системи міжнародних відносин, вони будували свою ядерну політику, виходячи з припущення, що ніхто в світі не представляє загрози Сполученим Штатам, і тому роль ЯЗ в забезпеченні національної безпеки може поступово знижуватися. Росія володіла приблизно рівним США потенціалом, але як ймовірність конфлікту між цими країнами вважалася низькою в силу відсутності непримиренних політичних протиріч.

Підхід США до формування своєї ядерної політики залишається єдиним незалежно від зміни влади. Прагнення адміністрації Обама до «без'ядерного світу» продовжувало базуватися на концепції глобального домінування з позиції сили і опорою на ядерні озброєння. Боротьба з розповсюдженням ядерної зброї є дієвим інструментом США у встановленні військово-політичного контролю над більшістю регіонів світу.

Російсько-американські угоди з контролю над озброєннями, підписуються на безстроковий період, через певний час припиняють свою дію через обставин, що змінилися. Після закінчення 25-30 років США, як правило, переривають їх виконання з огляду на технологічні і політичні трансформації.

Необхідно відзначити, що теорії «ядерної стабільності» на сучасному етапі займають вагоме місце у взаєминах між країнами в усьому світі. Сучасні реалії вказують на те, що надзвичайно важливим є усвідомлення того, що застосування ядерної зброї не залишить ні переможців, ні переможених. Облік минулого досвіду міжнародної співпраці на основі вироблених численних концепцій «ядерної стабільності», повинен сприяти прийняттю нових концепцій, які будуть робити стабілізуючий, позитивний вплив, запобігатимуть руйнівним конфліктам, формувати дружні, на основі взаєморозуміння, міжнародні відносини.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Договір між СРСР і США про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1). підписано в Москві 31 липня 1991 р. URL: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/start-11a.htm> (дата звернення: 03.03.2021)
2. Договір між Російською Федерацією і США про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2). Підписано в Москві 3 січня 1993 (в силу не вступив) URL: <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm> (дата звернення: 05.03.2021)
3. Договор между РФ и США о сокращении стратегических наступательных потенциалов // Российская газета. 2002. № 92 (2960). 25 мая
4. Договір між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ДСНО). Підписано в Празі 8 квітня 2010 р. URL: <http://kremlin.ru/supplement/512> (дата звернення: 24.03.2021)
5. Буш Дж.-мл. Ключевые решения. Пер с англ. М.: Олма Медиа Групп, 2011. С. 20-36
6. Военная доктрина Российской Федерации, утв. 5.02.2010 // Сайт президента России. URL: <http://kremlin.ru/supplement/512> (дата звернення: 19.03.2021)
7. Обама Б. Дерзость надежды: Мысли о возрождении американской мечты. Пер с англ. Спб: Азбука-классика, 2008. С. 78-119
8. Перрі У. Дж. Мій шлях по краю ядерної безодні [переклад з англійської Л. Ю. Пантіної, О.Р. Щолокової]. М. : РОССПЭН, 2017. 279 с.
9. Сурчина С.І. Проблема контролю над оборотом матеріалів, що розщеплюються в світовій політиці: дисертація кандидата політичних наук : 23.00.04. М., 2014. 178 с.
10. Boldrick M. L. The Nuclear Posture Review: Labilities and Risks // U.S. Army War College. Winter 1995/96. URL:

- <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1995/1995%20boldrick.pdf> (дата звернення: 02.03.2021).
11. Budget Control Act of 2011. Public Law 112–25. August 2, 2011. URL: <https://www.congress.gov/112/plaws/publ25/PLAW-112publ25.pdf> (дата звернення: 11.04.2021)
 12. Brimley S., Fitzgerald B., Sayler K. Game changers. disruptive technology and U.S. defense strategy // Center for a New American Security. September 2013. URL: http://www.cnas.org/files/documents/publications/CNAS_Gamechangers_BrimleyFitzGeraldSayler_0.pdf (дата звернення: 10.04.2021)
 13. Counterproliferation Initiative Presidential Decision Directive PDD / NSC 18. 1993. December. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 06.03.2021)
 14. Congressional Research Service. URL: <https://crsreports.congress.gov/> (дата звернення: 18.03.2021)
 15. Congressional Record <https://www.congress.gov/congressional-record> (дата звернення 20.03.2021)
 16. Department of Defense. Nuclear Posture Review. December 2001. URL: <https://assets.documentcloud.org/documents/3109636/2001-Nuclear-Posture-Review.pdf> (дата звернення: 28.03.2021)
 17. Gates R.M. Speech on Nuclear Deterrence. Carnegie Endowment for International Peace. 30 October 2008. URL: <http://www.america.gov> (дата звернення: 27.03.2021)
 18. Ground Based Strategic Deterrent. URL: <http://sts-llc.com/innovative/systems-engineering/nuclear-deterrence-icbmcompetencies/ground-launched-nuclear-missile-history/ground-based-strategic-deterrent-gbsd-history/> (дата звернення: 08.04.2021)
 19. Joint Vision-2010; Joint Vision-2020. Електронна версія. URL: <http://www.dtic.mil> (дата звернення: 06.03.2021)
 20. Remarks by President Barack Obama . Hradcany Square. Prague, Czech Republic. April 5, 2009. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press->

- office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered (дата звернення: 27.03.2021)
21. Krepinevich A. F., Martinage R. C. The Transformation of Strategic-Strike Operations. Center for Strategic and Budgetary Assessments. March 2001. URL: <http://csbaonline.org/uploads/documents/2001.03.01-Strategic-Strike-Operations.pdf> (дата звернення: 19.03.2021)
 22. Matt Bille, Major Rusty Loren., Requirements for A Conventional Prompt Global Strike CAPABILITY URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a394591.pdf> (дата звернення: 19.03.2021)
 23. Nuclear Posture Review Report. 8 January 2002. Federation of American Scientists. URL: http://www.fas.org/blog/ssp/united_states/NPR2001re.pdf (дата звернення: 11.03.2021)
 24. National Defense University Convocation. As Prepared for Delivery by Deputy Secretary of Defense Bob Work. National Defense University, Washington, DC. August 5, 2014. URL: <https://dod.defense.gov/News/Speeches/SpeechView/Article/605598/> (дата звернення: 11.04.2021)
 25. National Military Strategy of the United States of America 1997. Електронна версія. URL: <http://www.au.af.mil> (дата звернення: 06.03.2021)
 26. National Security Strategy. February 2015. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (дата звернення: 08.04.2021).
 27. National Security Strategy of the United States. August 1991. URL: <http://www.fas.org>
 28. Nuclear Posture Review. 18 September 1994 // Federation of American Scientists. URL: http://www.fas.org/nuke/guide/usa/doctrine/dod/95_npr.htm (дата звернення: 02.03.2021)
 29. Nuclear Posture Review Report. Washington, DC: Department of Defense, April 2010. URL:

- [https://www.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/NPR/2010_Nuclear Posture_Review_Report.pdf](https://www.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/NPR/2010_Nuclear_Posture_Review_Report.pdf) (дата звернення: 11.04.2021).
- 30.PDD/NSC 60. Nuclear Weapons Employment Policy Guidance. 1997. November. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 03.03.2021)
- 31.Pursuing a Strategy of Mutual Assured Safety remarks by Defense Secretary William J. Perry at the National Press Club. Washington, 1995. January 5. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 03.03.2021)
- 32.Quadrennial Defense Review Report. September 30, 2001 URL: <http://archive.defense.gov/pubs/qdr2001.pdf> (дата звернення: 22.03.2021)
- 33.Report of the Commission to Assess United States National Security Space Management and Organization. 11 January, 2001 // URL: <http://www.globalsecurity.org> (дата звернення: 27.03.2021)
- 34.Statement by President Barack Obama on the Release of Nuclear Posture Review. April 6, 2010. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/statement-president-barack-obama-release-nuclear-posturereview> (дата звернення: 28.03.2021)
35. Space Security Links // CDI: Center for Defense – URL : <http://www.cdi.org> (дата звернення: 11.03.2021);
- 36.Sunday Times – URL: <https://www.thetimes.co.uk> (дата звернення: 11.03.2021);
- 37.The Army’s Future Combat System (FCS): Background and Issues for Congress // CRS Report for Congress. URL: <http://www.fas.org> (дата звернення: 06.03.2021)
- 38.The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 URL: <http://www.whitehouse.gov> (дата звернення: 11.03.2021)
- 39.The New York Times – URL: www.nytimes.com (дата звернення: 05.03.2021);
- 40.The Risk Report – <http://www.wisconsinproject.org> (дата звернення: 07.03.2021);
- 41.The Times – URL: <https://www.thetimes.co.uk> (дата звернення: 07.03.2021)
- 42.U.S.-India Civil Nuclear Agreement. R. Nicholas Burns, Under Secretary of State for Political Affairs, U.S. Department of State. Foreign Press Center Briefing. Washington, DC. 2006. March 22. URL: <http://fpc.state.gov> (дата звернення: 16.03.2021)

43. Арбатов А.Г. Безопасность в ядерный век и политика Вашингтона. – М. : Политиздат, 1980. 288 с.;
44. Арбатов А.Г. Военно-стратегический паритет и политика США. М.: Политиздат, 1984. 318 с.
45. Арбатов А.Г. Тактическое ядерное оружие: проблемы и решения. // Московский центр Карнеги. URL: <http://carnegie.ru/2010/05/05/ru-pub-40747>
46. Бочаров И.Ф. Ядерное оружие в условиях трансформации вооруженных сил США // США и Канада: экономика, политика, культура. 2006. № 7. С. 40-54;
47. Бочаров И.Ф. Современные аспекты ядерной политики США // Россия и Америка в XXI веке. 2009. № 2.
48. Бочаров І. Створюється ядерна зброя четвертого покоління // Незалежне воєнне обґлядження. 2005. 14 Жовтня. URL: http://nvo.ng.ru/armament/2005-10-14/6_nuclear.html (дата звернення: 22.03.2021)
49. Бужинский Е. П., Веселов В. А. Ядерная политика США в XXI веке: преемственность и различия в подходах администраций Дж. Буша-мл., Б. Обамы и Д. Трампа // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. 2018. Т. 10. № 3. С. 3-47.
50. Валлерстайн, И. Миросистемний аналіз: вступ: Пер. з англ. Н. Тюкиної. –М. : Видавничий дім «Територія майбутнього», 2006. – 248 с.
51. Волков Я.В. Геополитика и безопасность в современном мире. М., 2000. 348с.
52. Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах: Монографія. — К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. С. 226–254.
53. Есин В.И. Ядерная политика США и их ядерные силы // Россия и Америка в XXI веке. 2016. №3. URL : <http://www.rusus.ru/?act=read&id=517>;
54. Любецкий В.В. Ядерная политика США в 1989 – 2000 гг. : диссертация кандидата исторических наук: 07.00.03. М., 2001. 224 с.

55. Кларк У. Як перемогти в сучасній війні. М.: Альпіна Бізнес Бук, 2004. С. 34-38
56. Колесов В.И. Российско-американские отношения в сфере нераспространения ядерного оружия // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2008, № 4. С. 23 – 37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiysko-amerikanskije-otnosheniya-vsferenerasprostraneniya-yadernogo-oruzhiya> (дата звернення: 11.03.2021)
57. Козин В.П. Ядерная стратегия Барака Обамы. / Аналитические обзоры РИСИ. Вып. 4. М.: Изд-во Российского института стратегических исследований (РИСИ), 2014. 33с.
58. Корсаков Г. Б. Модификации военной политики США и горизонты ядерного разоружения. // Пути к миру и безопасности. 2013. № 2(45). С. 27-56.
59. Корсаков Г. Б. Эволюция ядерной политики США (2001-2005 гг.) // США и Канада: экономика, политика, культура. 2006. № 6. С. 13-36;
60. Кортунов С.В. Ядерный гамбит Барака Обамы. // Индекс безопасности. 2011. Т. 17. № 3. С. 39- 56;
61. Мальков В.Л. Вхождение в ядерную эру. Атомная дипломатия: от начала к паритету. М.: Международные отношения, 2018. 647 с.
62. Международные отношения и внешнеполитическая деятельность России / Под общ. ред. С.А. Проскурина. М.: Московский социальнопсихологический институт. 2004. 446с.
63. Николайчук И. А. Ядерная политика США // США в новом мире: пределы могущества / Под общ. ред. В.И. Кривохижи. М.: РИСИ, 1997. С. 217-256
64. Фененко А.В. Современные концепции ядерного сдерживания. URL: http://www.perspektivy.info/rus/desk/sovremennyye_koncepcii_jadernogo_sderzhivaniya_2013-01-14.htm
65. Фененко А.В. Стратегия «принудительного разоружения» и международный бизнес / А.В. Фененко // Международные процессы. 2005. № 3. С. 24-52.
66. Чумак В. М. Ядерна стратегія США: від перевернення до нерозповсюдження: Монографія. К.:НІСД, 1999. С. 200–213.

- 67.Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии для XXI века. М.: Ладомир, 2002. 352с.
68. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. 2002. №1. 148с.
- 69.Фукуяма, Ф. Конец истории // Вопросы философии. 1999. № 3. С.124-135.
- 70.Arkin W. M., Kristensen H. Dangerous Direction // The Bulletin of the Atomic Scientists. March— April 1998. Vol. 54. No 2. P. 30.
- 71.Bromeey M., Grahame D., Kucia Ch., Bunker Busters: Washington's Drive for New Nuclear Weapons – London: British American Security Information Council, 2002. P. 77-81
- 72.Caldicott H. The New Nuclear Danger : George W. Bush's Military-Industrial Complex. New-York: New Press, 2004. P.
- 73.Bukharin O. The Future of Russia's Plutonium Cities // International Security. Spring 1997. Vol. 21. No 4. P. 126–158.
- 74.Cheney D. Annual Report of the Secretary of Defence to the President and the Congress. Washington, January 1994. P. 25.
- 75.Cirincione J., Wolfstal J. B., Rajkmar M. Deadly Arsenals. Tracking Weapons of Mass Destruction. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. P. 79.
- 76.Drel L. S., Jeanloz R., Peurifory B. Bunkers, Bombs, Radiation // Los Angeles Times. 2002. March 17.
- 77.Kelly H. G., Levi M. A. Nix the Mini-Nukes // The Christian Science Monitor. 2002. March 28.
- 78.Garthoff R.L. The Great Transition: American – Soviet Relations and the End of the Cold War. Washington: Brookings, 1994. P. 86
- 79.George A., Smoke R. Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York: Columbia University Press, 1974. P. 71
- 80.Gordon M. R. U.S. Nuclear Plan Sees New Targets and New // New York Times. 2002. 20 March.
- 81.Keir A. Lieber., Darling G. Press. The Rise of U.S. Nuclear Primacy // Foreign Affairs. Vol 85. No. 2. March / April 2006. P.77.

- 82.Kristensen H.M. Capabilities of B61-12 nuclear bomb increase further // FAS Strategic Security Blog. October 30, 2013. URL: <https://fas.org/blogs/security/2013/10/b61-12hearing/> (дата звернення: 01.04.2021)
- 83.Kupchan Ch.A., Kupchan Cl.A. Concerts, Collective Security and the Future of Europe // International Security. Vol. 16. No 1 (Summer 1991). P. 116–164.
- 84.Lapidus G. W. Transforming Russia: American Policy in the 1990s // Eagle Rules? Foreign Policy and American Primacy in the Twenty-First Century / Ed. by R. J. Lieber. Prentice Hall, 2001. P. 98.
- 85.Mandelbaum M. The Inadequacy of American Power // Foreign Affairs. 2002. Vol. 1. No 5. P. 61–73
- 86.Mendelson S.E. The View From Above: An Insider's Take on Clinton's Russia Policy / S.E. Mendelson // Foreign Affairs. – July/August 2002. P. 150 – 156.
- 87.Nelson R. N. Low-Yield Earth-Penetrating Nuclear Weapons // FAS Public Interest Report. 2001. Vol. 54. No1. P. 54
- 88.Norris R.S., Kristensen H.M. US tactical nuclear weapons in Europe, 2011 // Bulletin of the Atomic Scientists. 2011. Vol. 67. P. 64.
- 89.Parker Ph. M. The World Market for Nuclear Reactors: A 2007 Global Trade Perspective. ICON Group International, Inc., 2006. P. 56
- 90.Preventing Nuclear Meltdown: Managing Decentralization of Russia's Nuclear Complex / J. C. Moltz, V. A. Orlov, A. N. Stulberg. Ashgate Publishing Company, 2004. P. 57-59
- 91.Rosen B. R. Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony // International Security. 2003. Vol. 28, № 1. P. 5–46.
- 92.Remarks by the President to Students and Faculty at National Defense University. Fort McNair. May 1, 2001//Weekly Compilation of Presidential Documents. 2001. Vol. 37. - No 18. P. 685-688.
- 93.Sagan S., Waltz K. The Spread of Nuclear Weapons: A debate renewed. N.Y. 2003. P. 138

94. Strategic Coercion. Concepts and Cases / Ed by Lawrence Freedman. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 16.
95. Wallander C. Geopolitics and Neocontainment, as well as Common Security: Russian Views on Proliferation // PONARS Policy Memo. 2005. No 371. P. 23–28.

РЕЗЮМЕ

У роботі розглядається еволюція ядерної політики стримування США на протязі 1991-2017 років. Встановлюється вплив розвитку політики стримування на країни світу, значення США у глобальній безпеці світу. Особлива увага приділяється аналізу курсу ядерної політики Білла Клінтона, Джорджа Буша-молодшого і Барака Обами та їх вплив на міжнародні відносини. Розглядаються пріоритети ядерної політики та відмінності у баченні президентів, відмінності політики республіканської та демократичної партій. Визначається вплив історичних подій на внесення змін у політику стримування.

RESUME

The paper examines the evolution of the US deterrent policy during 1991-2017. The influence of the development of deterrence policy on the countries of the world, the importance of the United States in the global security of the world is established. Particular attention is paid to the analysis of the nuclear policy of Bill Clinton, George W. Bush and Barack Obama and their impact on international relations. The priorities of nuclear policy and differences in the vision of presidents, differences in the policy of the Republican and Democratic parties are considered. The influence of historical events on changes in the policy of restraint is determined.